Vi Vandrar Vidare

En studie om samhällets syn gentemot luffarna

Felix Jirlind

C-uppsats i historia HT 2022

Handledare: Christer Ahlberger

Innehåll

1. Inledning ... 2

1.1. Syfte och frågeställning ... 3

2. Bakgrund ... 4

2.1. Avgränsningar ... 6

2.2. Metod ... 8

2.3. Forskningsläge ... 9

2.4. Teoretiska förhållningssätt ... 12

2.5. Material och källkritisk diskussion ... 14

3. Empirisk undersökning ... 16

3.1. Period 1, 1885-1914: Hur såg samhällets attityder ut gentemot luffarna under tidsperioden? ... 16

3.1.1. Attityder i myndighetsmaterial ... 16

3.1.2. Attityder i folkminnesmaterial ... 17

3.1.3. Attityder i tidningsmaterial ... 24

3.2 Period 2, 1918-1939: Har samhällets attityder gentemot luffarna förändrats under tidsperioden gentemot föregående tidsperiod? ... 27

3.2.1. Attityder i myndighetsmaterial ... 27

3.2.2. Attityder i folkminnesmaterial ... 29

3.2.3. Attityder i tidningsmaterial ... 32

3. 3. Finns det någon allmänrådande syn i det studerade materialet? ... 36

4. Sammanfattning ... 38

5. Käll- och litteraturförteckning ... 39

5.1. Primärkällor ... 39

5.1.1. Myndighetsmaterial ... 39

5.1.2. Folkminnesmaterial ... 39

5.1.3. Tidningsmaterial ... 40

5.2. Litteratur ... 41

1. Inledning

> Så var det också med landsvägen […] Den sade: följ mig bortom kröken vid storgranarna där. Och när man kom dit lovade den omigen, att bortom nästa krök, där ska ni få se. Så fortgick det krök efter krök, och många var de ynglingar som hade blivit luffare på det sättet, av sin egen förväntas bundenhet till vägormen, krök efter krök, mil efter mil.[1]

Så beskriver den svenska författaren Harry Martinsson de löftesrika förväntningar som driver luffarna ut på vägarna i romanen *Vägen till Klockrike* från 1948. Ungefär under en 70-årsperiod så befolkades Sveriges landsvägar av denna grupp vandrare. Samtidigt som begreppet luffare idag ibland används som ett slentrianmässigt skällsord för en lat eller ovårdad individ så finns det även en utbredd romantisk föreställning om luffarens frihet. Synsättet som vi idag har gentemot luffarna tycks ofta vandra längst linjerna av dessa två arketypiska och nästan motsatta bilder. Men hur fick vi de föreställningar gentemot luffarna som vi ofta har idag? Och hur betraktades gruppen under den tidsperiod då luffare fortfarande vandrade längst landsvägarna? Det är frågor likt dessa den här uppsatsen ställer och ska försöka besvara.

Luffarepoken i Sverige kan sägas råda ungefär från 1885 då en ny lösdrivarlag skapades till omkring slutet av 1950-talet då luffarna alltmer börjat försvinna från landsvägarna. Under denna period på ungefär 70 år så var synen från samhällets olika befolkningsskikt förmodligen mer mångfacetterad och dynamisk än att man antingen såg luffarna som smutsiga trashankar eller frihetstörstande bohemer. Hyste man sympati för luffarnas levnadsöden? Såg man dem som fascinerande original från avlägsna trakter? Eller betraktade man dem rentav med rädsla, likt Martinsson här skriver i en annan del av *Vägen till Klockrike*:

> Människornas rädsla för den främmande var det största äventyret på luffen. Det behövdes inga andra. Det gav alldeles oombett spänning åt tillvaron och kom lika oombett hjärtat att klappa för fort.
>
> Rädslan var världens största problem, och luffarens problem var rädslan för rädslan. Den överdrivna rädslan för att folk skulle bli överdrivet rädda för honom.
>
> Han kunde komma in ett kök och själv stå vid dörren, bävande och rädd som en kuschad hund, medan han till sin förtvivlan såg, att de i själva verket var lika rädda för honom som för en bengalisk tiger.[2]

[1] Harry Martinsson*, Vägen till Klockrike*. (England: Bonniers, 1948), s. 36.
[2] Ibid, s. 59.

1.1. Syfte och frågeställning

Uppsatsens syfte är att studera samhällets allmänna syn gentemot luffare och hur den förändras – eller inte förändras – under de decennier som utgör huvuddelen av luffarepoken. Dessa decennier kommer indelas i två övergripande tidsperioder vilka därefter kommer jämföras med varandra för att se om synsätten gentemot luffarna förändras däremellan.[3] Uppsatsens övergripande frågeställningar lyder så här:

1. Hur såg samhällets attityder ut gentemot luffarna under tidsperioden 1885 - 1914?
2. Har samhällets attityder gentemot luffarna förändrats under tidsperioden 1918 - 1939 gentemot föregående tidsperiod?
3. Finns det någon allmänrådande samhällssyn i det studerade materialet?

[3] Läs mer om hur den allmänna synen förstås i denna uppsats och hur periodindelningen motiveras i avsnittet 2.2. Metod.

2. Bakgrund

Genom hela mänsklighetens historia har människor vandrat av olika skäl och grunder. Under större delen av forntiden levde människor som kringvandrande nomader på jakt efter mer gynnsamma förhållanden, men även efter det att människan börjat slå rötter i jorden så fortsatte grupper och individer att vandra. Allt från hopplösa kringvandrande tiggare till ambulerande predikande filosofer till hela migrerande folkslag.

Även genom Sveriges historia så har människor vandrat eller levt ett icke-bofast liv av olika anledningar. Redan 1303 kom den första förordningen mot lösdriveri i landet; samhällsmakten har alltså under lång tid betraktat människor som av olika slag varit icke-bofasta negativt och genom aktiv lagstiftning försökt stigmatisera och kriminalisera beteendet.[4] Men vandrande människor fortsatte att vandra genom århundrandena vilket de återkommande uppdateringarna av lagstiftningen vittnar om. Grunderna för det förhållningsätt att människan ska arbeta och ”göra rätt” för sig gentemot samhället och inte bara driva runt har alltså en lång bakgrund i Sverige.

Under 1800-talet så utvecklades försvarlöshetsstadgan flera gånger för att 1885 övergå till den för uppsatsen relevanta lösdriverilagstiftningen – eller *Lag angående lösdrifvares behandling* som den officiellt hette – som sedan kom gälla ända fram till 1965 då den ersattes av en ny lag om samhällsfarlig asocialitet och som i sin tur avskaffades 1982.[5] Det är ungefär samtidigt som denna lag införs som den egentliga luffarkategorin i ökande omfattning börjar trampa landsvägarna. Luffarna var en produkt av samhällets omvandling under 1800-talet, i synnerhet av de omfattande jordbruksreformerna och den fortskridande industrialiseringen. Befolkningsökningen tvingade stora grupper ur sina historiska sammanhang och drog upp rötterna på stora befolkningsskikt. Detta bidrog till att människor exempelvis flyttade in till städerna eller emigrerade till Nordamerika. Det är här luffarnas rotlöshet har sin rot: många av de som inte hade ett arbete i städerna eller möjligheterna att ta båten över atlanten migrerade i stället ut på landsvägarna, på jakt efter arbete eller på flykt undan arbete.[6]

Individer som rör sig längt vägarna har alltså alltid existerat i landet, men det är runt denna tidsperiod som vandrande människor ökar kraftigt och därmed blir till en mer synlig grupp i samhället. Runt perioden när lösdriverilagen infördes så ska det ha funnits mellan 15000 –

[4]Björn Fougner, *Luffarriksdan och Luffarkungen*. (Stockholm: Vagus förlag, 1984), s. 30.
[5] Göran Johansson, *Luffarnas liv & Leverne. (*Emmaboda: 2017), s. 10.
[6] Fougner 1984, s. 20.

20000 luffare i landet.[7] Det är i och med denna omfattade ökning som begreppet *luffare* börjar användas i slutet av 1880-talet och framför allt under 1890-talet. Den viktigaste anledningen till att ordet börjar appliceras på dessa kringvandrande människor var förmodligen för att få ett samlingsbegrepp på alla dessa människor som drivits ut på vägarna.[8] Det gemensamma hos alla luffare var deras tillvaro i samhällets marginal, deras liv utan fast hemvist och deras vandrande levnadssätt; luffare blev alltså ett löst begrepp för alla ambulerande individer som plötsligt vandrade längst vägarna.

Björn Fougner som avhandlar luffare i sin studie *Luffarriksdan och Luffarkungen* (1984) menar att ordet luffare – utöver att det har sin bakgrund i exempelvis engelskans ”loaf”, tyskans ”laufen” och svenskans ”lufsa” – är en sammanslagning med det gamla dialektala ordet ”luf” eller ”lufver” som betyder skälm.[9] Detta är relevant eftersom ett vanligt återkommande karaktärsdrag hos luffarna, som vi kommer se exempel på i kommande avsnitt, är egenheten eller originaliteten. Det fanns en föreställning om en sorts artskillnad hos luffarna mellan å ena sidan ”vanliga luffare” och å andra sidan de så kallade ”yrkesluffarna*”* som uppfyllde rådande förväntningar om vad en ”äkta luffare” innebar.[10] Yrkesluffarna var de luffare vars själva identitet utgick från att vandra och som dessutom ofta återkom till specifika platser och familjer och på så sätt stärkte sin identitet som äkta luffare hos de bofasta. Yrkesluffarna hade skiftande social bakgrund och kunde ibland ha rötter som studenter eller i vissa fall till och med ha adliga anor. Detta kan ha bidragit till att odla en del av den mytbild som ibland finns av vissa luffare som frihetliga livsfilosofer, eftersom många luffare med exempelvis studentbakgrund förmodligen hade ett intellektuellt övertag gentemot den bofasta landsbygdsbefolkningen.[11]

Dessa yrkesluffare kontrasterades ibland mot de mängder av arbetslösa som i arbetslöshetens tecken tagit till luffen under depressionstiderna på 1920- och 1930-talet och som vandrade runt för att tigga mat eller söka arbete. Dessa betraktades visserligen ofta som luffare men inte som de äkta yrkesluffare som kanske snarare flydde från arbete eller hade originella livsöden som grund för sitt vandrande.[12] Kontrasten mellan dessa två sorters luffare kommer att beröras vidare i undersökningsdelen.

[7] Johansson 2017, s. 10.
[8] Fougner 1984, s. 20.
[9] Ibid, s. 19.
[10] Ibid, s. 21.
[11] Ibid, s. 23.
[12] Annika Hallinder, ”Luffarliv i Västerbotten” *Västerbotten* 1:86 (1986), s. 7.

Denna uppdelning mellan luffare och yrkesluffare påminner något om den nordamerikanska uppdelningen mellan ”hoboes” och ”tramps”, där yrkesluffarna i sådana fall mer liknar de så kallade ”trampsen” i och med att de i huvudsak inte vandrade för att hitta arbete.[13] Gemensamt för både yrkesluffare och övriga luffare var att avsaknaden av ett utbyggt socialt skyddsnät gjorde att många hellre valde landsvägarna än att få en för många förnedrande tillvaro i fattigstugorna eller kanske ligga sin familj till last.[14] Uppdelningen mellan vilka som betraktades som yrkesluffare eller som vanliga luffare kommer vara relevant för den här uppsatsen och beröras vidare i den empiriska undersökningen.

Det ska också nämnas att luffarna inte enbart var en grupp som definierades runt ekonomiska och sociala förhållanden, utan det var också en sorts subkultur med vissa gemensamma sedvänjor. Luffarna var som sagt många gånger beroende av logi och mat från gårdarna längst landsvägarna och de använde därför ett system med tecken och symboler vilka man markerade husknutar och grindar med för att signalera kännetecken hos familjerna som bodde där. Ett annat fenomen som många av luffarna ofta ägnade sig åt var så kallat ”trådtjack”, det vill säga olika småhantverk av ståltråd, tillsammans med andra nyttoföremål.[15] Annan folklore kring luffarna var att de hade ett hemligt luffarspråk, men förmodligen var detta mer ett sätt att väcka intresse hos de bofasta och på så sätt kunna komma in i stugorna för ett mål mat eller en sovplats.[16]

Något som också måste nämnas är att luffare inte enbart var ett svenskt fenomen utan det fanns luffare princip över hela den industrialiserade världen. En känd svensk som exempelvis luffade i Nordamerika var den politiska agitatorn Joe Hill från Gävle.

2.1. Avgränsningar

Den tidsmässiga avgränsningen i den här uppsatsen är som nämnt satt till det som i relevant litteratur brukar benämnas som luffarepoken. Denna epok definieras löst och några exakta åratal finns inte. I vaga drag brukar luffarepoken anses börja åren innan sekelskiftet 1900 när begreppet luffare började användas, men i en större del av litteraturen så brukar författaren utgå ifrån den nya lösdriverilagens införande 1885, vilket också denna uppsats kommer att göra. Denna epok sträcker sig därefter till ungefär slutet av 1950-talet då den sociala

[13] ”Hoboes” var de luffare som migrerade för att hitta arbete och ”tramps” de luffare som vandrade utan intresse av att hitta arbete.
[14] Lennart Jönsson*, Skånska luffare*. (Bjärnum: Lennart Jönsson och Bokpro förlag, 2021), s. 10.
[15] Vilket många gånger också kallas för luffarslöjd.
[16] Populär Historia, *Luffarna – vägarnas vagabonder,* 2007 (I denna och i de följande hänvisningarna från internetsidor så kommer jag ange URL i källförteckningen i slutet på uppsatsen) [hämtad 2023-01-04]

reformtakten ökade i landet och många luffare därmed sögs upp av välfärdssystemet. Den här uppsatsen kommer dock att fokusera på de decennier av luffarepoken som ligger före andra världskrigets utbrott, då luffarnas antal vid krigets slut redan börjat minska.

Vidare så är själva gruppen luffare viktig att definiera och avgränsa från närliggande grupper. Luffare är nämligen en flytande grupp och vilka som anses vara luffare tolkas ibland väldigt olika i både källmaterial och relevant litteratur. Många närliggande grupper likt exempelvis gårdfarihandlare, kringvandrande hantverkare eller arbetare på jakt efter arbete, glider in och ut ur luffargruppen, och det diskuteras i litteratur och källor om de verkligen är äkta luffare. Andra kringvandrande grupper likt resandefolk definieras inte som luffare, även om en enskild individ av resande ursprung såklart kan bli en luffare.[17]

Mitt förhållningssätt i den här uppsatsen är att jag kommer betrakta luffare som en relativt öppen kategori med vissa tillhörande kulturella drag som återkommer. Om exempelvis en vandrande arbetare även är att betrakta som luffare kan exempelvis bero på hur denne förhåller sig till luffarnas skapade sedvänjor, om omgivningen betraktar individen som luffare och också på tidens facit: om en individ tillfälligt vandrade runt under 20-talets arbetslöshetsår på jakt efter arbete så är denne möjligen inte en luffare utan kanske snarare en arbetslös arbetare, men om denne arbetslösa individ aldrig fann arbete, utan istället fortsatte att vandra, så tillhör personen sannolikt luffarskråret. En gårdfarihandlare hade exempelvis handelsrättigheter för sin kringvandrande försäljning medan luffarnas säljande av småsaker ofta var ett sorts förklätt tiggeri. En gårdfarihandlare är per definition därför inte luffare, men kan alltså glida in i luffargruppen beroende på hur denne förhåller sig till luffarkulturen och hur denne betraktas av omgivningen.[18] Det är alltså inte bara luffaren själv som skapar luffarkulturen, utan även hela det omgärdande samhället och dess synsätt om vad en luffare är.

Skillnaden mot resandefolk, som i likhet med luffarna också var en icke-bofast grupp i utkanterna av samhället, är att resandefolk överlag har en specifik etnisk bakgrund med en egen kultursfär som skiljer sig från luffarnas. Resandefolk reste och vandrade ofta familjevis där luffarna i allmänhet, med vissa undantag, vandrade ensamma. Resandefolks sociala samhällsstigma var dessutom mer omfattande än vad luffarnas var. Men med detta sagt så kan

[17] Fougner 1984, s. 21.
[18] Ibid, s. 11.

en individ tillhörande resandefolket samtidigt vandra ensam och därmed betraktas som luffare och således också tillhöra luffargruppen.[19]

Ett begrepp som ofta används slarvigt som en synonym till luffare är *lösdrivare*. Lösdrivare är ett begrepp som i huvudsak används i juridiskt syfte och inom lagtexter likt lösdriverilagen. Lösdrivarebegreppet är alltså ett sorts juridiskt paraplybegrepp som utöver luffare även innefattar stationära grupper i städerna likt exempelvis stadstiggare, bondfångare, och prostituerade, eller andra kringvandrande grupper likt tidigare nämnda resandefolket.[20] Således är alltså alla luffare i juridisk mening lösdrivare, emedan alla lösdrivare inte är luffare.

Viktigt är att också beröra kvinnoperspektivet. Det fanns många kvinnor som definierades som lösdrivare och som åkte fast enligt lösdriverilagstiftningen, exempelvis prostituerade. Luffarna var dock en i princip uteslutande manlig sfär. Ingen av de källor jag studerat har skildrat kvinnliga luffare. Det finns naturligtvis många olika anledningar till att det är så och det skulle kunna bli ett intressant ämne i sig självt. Förmodligen har det både att göra med dåtidens könsroller och luffandets omständigheter; att vara på luffen var en utsatt sysselsättning och en hemlös kvinna på landsvägarna var förmodligen mer utsatt än en hemlös man på landsvägarna.[21] Dessutom finns det en möjlighet att vandrande kvinnor inte ansågs som luffare i de bofastas ögon och att de på så sätt undvek att fastna i källmaterialet på samma sätt som de manliga luffarna. Hur som helst så har jag inte satt upp någon konkret avgränsning gällande kön, men materialets själva lutning gör att det enbart är manliga luffare som kommer att skildras.

Geografiskt sett så kommer uppsatsen vara avgränsad till Sverige men ingen specifik plats eller särskilt landskap eftersom luffarna var utbredda i hela landet och dessutom vandrade mellan olika landsdelar.

2.2. Metod

Då syftet med uppsatsen är att studera hur den allmänna samhällssynen gentemot luffarna såg ut och förändrats genom de decennier som utgör lejonparten av luffarepoken, så har jag valt

[19] Ibid, s. 21.
[20] Fougner 1984, s. 23.
Hallinder 1986, s. 7-8.
[21] Malin Gregersen. ”På Luffen” i *Usla, elända och arma*, red. Sofia Holmlund och Annika Sandén. (Stockholm: Natur & Kultur, 2013), s. 227-228.

att först och främst dela in denna epok i två övergripande tidsperioder. Den första perioden – vilken jag kommer benämna som *Period 1* – kommer att utgå från den nya lösdriverilagens införande 1885 varefter den sedan sträcker sig fram till det första världskriget 1914. Det som därefter kommer kallas för *Period 2* kommer att avhandla mellankrigstidens luffare och sträcker sig fram till det andra världskrigets utbrott 1939.

Idén är att ungefär 30 år bör vara tillräckligt för att ett samhälle ska ha hunnit förändrats och därmed också ge skilda resultat när man gör nedslag i källmaterial och jämför perioderna med varandra. Generationsskiften har fått tid att fullföljas och på så sätt kunnat ge blod till nya föreställningar. Samhället har fått den tid som krävs för att genomgå materiella, sociala och demografiska förändringar. Dessutom fungerar världskrigen som vattendelare; världen förändrades i allra högsta grad av dessa krig och vilka även förde med sig nya tankesätt som i förlängningen också påverkade luffarna.

För att kunna ta ett så stort helhetsgrepp på samhällssynen som möjligt så har jag valt att indela analysen av primärkällorna i tre översiktliga *källnivåer*:

1. Attityder i myndighetsmaterial.
2. Attityder i folkminnesmaterial.
3. Attityder i tidningsartiklar.

Dessa tre nivåer representerar olika samhällsnivåer och olika befolkningsgrupper. Myndighetsmaterialet representerar samhällsmaktens perspektiv. Folkminnesmaterialet representerar ett mer folkligt och lantligt perspektiv (även om det finns folklivsmaterial också från småstäder). Och tidningsartiklarna representerar de tyckande klasserna som generellt finns i städerna och som sitter på plattformar att kunna föra ut ett budskap.

Jag kommer därefter göra en komparativ analys där *Period 1* fungerar som utgångspunkt för samhällets syn gentemot luffarna och som därefter kommer jämföras och kontrasteras med *Period 2.* Vilka synsätt ligger fast och vad har förändrats mellan perioderna?

Tillsist tänker jag försöka besvara om det fanns en allmän hegemonisk samhällssyn gentemot luffarna i en kortare avslutande syntes som bygger på källmaterialet jag redogjort för i de två periodavsnitten.

2.3. Forskningsläge

Det slår en ganska snabbt när man börjar söka och läsa igenom tidigare forskning om luffare att det tyvärr inte tyckts ha bedrivits i den utsträckning man möjligen skulle kunna hoppas. Det mesta som skrivits om luffare tyckts i stället vara populärvetenskapligt eller skönlitterärt.

Huvuddelen av den forskning som berör de svenska luffarna handlar i huvudsak om den bredare gruppen lösdrivare – av vilken luffare som bekant är en del – och berör generellt denna kategoris förhållande till lösdrivarlagstiftningen. Dessa sorters studier relaterar till den första källnivån av den här undersökningen, den som kommer avhandla myndighetskällor, men passar sämre till de andra två nivåerna som berör luffargruppen specifikt och från andra perspektiv.

Den avhandling som i absolut högst grad relaterar till den här uppsatsens tematik är Björn Fougners studie *Luffarriksdan och Luffarkungen – Organiserade luffare i sägen och i verklighet* från 1984. Fougner har författat flera studier om luffare som förmodligen skulle vara intressanta för mitt eget arbete, men tyvärr har jag endast lyckats fått tag i denna. Studien är en slags kartläggning av folkloren och sägnerna runt luffarna och om dess förhållande till verkligheten.[22] Framförallt är det de så kallade ”luffarriksdagarna” – alltså de sammankomster eller konferenser där luffare samlades för att organisera sig under mellankrigstiden – som han studerar i arbetet. Syftet är att ta reda på om det verkligen fanns organiserade luffare; fanns det exempelvis en styrande ”luffarkung” eller är dessa ”luffarriksdagar” bara uppdiktade fantasier? Och är berättelserna förankrade i folklig tradition? Fanns det folklore kring organiserade luffare och hur formades i sådana fall denna sägensprocess?[23]

Dessa frågeställningar studerar Fougner genom folkminnesmaterial likt luffarminnen som han varvat med tidningsartiklar, offentliga rapporter och skildringar i litteratur.[24] Detta är snarlikt hur den här uppsatsen använder och förhåller sig till källmaterial.

Fougner ställer i sitt arbete även upp en givande diskussion angående vad en luffare är och inte är, var de kom ifrån och vad som särskiljer och avgränsar dem från andra närliggande grupper vilket varit betydelsefullt för min studie.

Även det folkloristiska perspektivet – frågan om vad som utgör sägen och verklighet – är en mycket intressant frågeställning som varit fruktsamt också för den här uppsatsens syfte att studera samhällets allmänna syn gentemot luffarna som grupp. Sägner och folklore är trots allt en del av vad som konstruerar och reproducerar de diskurser som utgör allmänna förhållningsätt.

[22] Fougner 1984, s. 5.
[23] Ibid, s. 10.
[24] Ibid, s. 12.

En studie som inte specifikt avhandlar luffare men som studerar så kallade ”original” – en benämning som ofta klistras på luffare i folklivsmaterialet – under sekelskiftets Sverige är Peter K. Anderssons arbete *”Jag är en riktig människa.” Original och avvikare mellan stad och landsbygd i det sena 1800-talets Sydsverige* från 2015 och som ingår i tidskriften Scandia. Andersson ställer sig frågan vad ett original är och vad det innebär att vara avvikande i ett samhälle som i stor utsträckning bygger på kollektiva principer. Frågor som dessa är relevanta också för denna studie eftersom luffarnas liv och leverne ansågs som avvikande och säregna. Dessutom är flera av de individer Andersson studerar möjliga att också definiera som luffare, även om de inte alltid specifikt benämns som sådana.

Anderssons verk studerar bland annat dessutom omgivningens syn på originalet.[25] Detta relaterar till denna studie eftersom den också ämnar studera omgivningens syn på luffarna. Källmaterialet han använder, som i huvudsak härrör från folklivsuppteckningar som insamlats av Folklivsarkivet i Lund, är besläktade med det material jag själv använt och Andersson redogör för insiktsfull kunskap i hur man källkritiskt bör resonera kring och analysera liknande källor och vilket jag haft stor nytta av.

Två kortare studier som behandlar luffare och lösdrivare och som båda återfinns i en antologi med namnet *Usla, elända och arma* (2013) är *På luffen* av Malin Gregersen och *Parasiter i folkhemmet* av Roddy Nilsson.

På luffen redogör och jämför förutsättningarna för två parallella luffaröden med olika klassbakgrund. Den ena var dräng som därefter gav sig ut på luffen, den andra var intellektuell friherre. Artikeln är en studie över frihetens ambivalens och luffandets sociala, psykologiska och materiella villkor. Den avhandlar luffarnas normbrytande beteende och hur denna sorts livsföring krockar med det bofasta samhällets ideal och föreställningar. Studien har varit en viktig grundsten för uppsatsen i förståelsen för hur luffaren och dennes ”problematiska” rörlighet relaterar till samhället i stort och utifrån vilka ideal samhällssynen på avvikande under sekelskiftestiden vilade på.

Parasiter i folkhemmet behandlar mellankrigstidens lösdrivare, lösdriverilagens normerande funktion och maktens skiftande förhållningssätt gentemot lösdrivare under tidsperioden. Artikeln analyserar hur man betraktade gruppen utifrån ett maktperspektiv och hur denna syn förändrades mot ett mer psykologiskt och sociologiskt – ibland med eugeniska förtecken – perspektiv ju djupare in i 1930-talet tiden gick. Artikeln ger nycklar till att kunna

[25] Peter K. Andersson. "Jag är en riktig människa". *Scandia* 81:1, (2015), s. 15

förstå hur makten resonerade och betraktade lösdrivare likt luffare och hur de normer som formade dessa förhållningssätt hela tiden omformulerades och förändrades med tiden.

En kortare empirisk studie som även den avhandlar lösdrivarna och lösdriverilagen är Johan Edmans artikel *Lösdrivarlagen och den samhällsfarliga lättjan* från 2008. Edman redogör för lösdriverilagens implikationer och hur politikerna diskuterar lagstiftningen – och i förlängningen de människor lagen berörde – och hur den förändras över de många år som den utgjorde svensk lagstiftning. Detta gör han genom att studera de offentliga utredningar som gjordes under 1900-talet, hur diskussionerna såg ut från politiskt håll, och vad man kom fram till. Här finns också resonemang om vilka samhällsmakten i sina olika betänkande och utredningar ansåg vara lösdrivare och hur definitionerna förändrades över tid, vilket relaterar till den här undersökningens syfte. Gemensamt för dessa olika lösdrivarkategorier är att de ofta ansågs vara ett indirekt hot mot den allmänna sedligheten, ordningen eller säkerheten.[26]

2.4. Teoretiska förhållningssätt

Analysen i denna uppsats kommer inspireras av en kulturhistorisk historieteori – likt ett diskursanalytiskt förhållningssätt – som i sin tur kommer flyta ihop med vissa socialhistoriska tankeströmmar.

Roddy Nilsson resonerar i sin studie *Kontroll, Makt och Omsorg* (2003) om att socialhistorien i hög utsträckning handlar om olika sociala grupper och sociala kategoriseringar.[27] Han menar att en social grupp definieras av gruppmedlemmarnas självidentifikation och samhörighet med varandra, emedan en social kategori snarare är en analytisk enhet som kategoriseras av exempelvis akademiker eller myndigheter.

Luffargruppen utgör en social subkategori inom underklassen – det vill säga den klass som lever utanför samhällsgemenskapen och inte har någon direkt relation till samhällsekonomin. Denna subkategori konstrueras och bestäms när själva begreppet luffare började användas för alla de människor som vandrande längst landsvägarna i slutet av 1800-talet. Ambulerande människor existerade som nämnt redan innan, men det är först i och med att kategorin namnges som den kan ges sammanhängande och definierande egenskaper. Social kategorisering är en form av maktutövande och luffarna hade själva liten eller ingen möjlighet

[26] Johan Edman, ”Lösdrivarlagen och den samhällsfarliga lättjan” i *Villkorandets politik.* Red. Hans Swärd, Marie-Anne Egerö. *(*Malmö: Égalité*, 2008), s.* 135.
[27] Roddy Nilsson, *Kontroll, makt och omsorg*. (Lund: Studentlitteratur, 2003), s. 26.

att själva definiera sig som grupp. Luffarkategorins egenskaper definierades alltså inte av luffarna själva, utan i stället av och i relation till samhällsmakten och rådande hegemoniska normer och ideal. Genom sitt normbrytande ambulerande leverne ifrågasatte luffarna gamla normer likt bofasthet och arbetsplikt och blir därmed samtidigt en sorts spegelbild och bekräftelse över dess inflytande hos de bofasta grupperna; ”Genom kategoriseringen skapas normer för hur människor bör och inte bör vara.”[28], och luffarna blir därmed ett hot eller en varning för vad som skulle kunna ske om man inte följer de gränser majoritetssamhället satt upp.

För att studera hur luffarna som social kategori med specifika egenskaper konstrueras och förändras över tid tänker jag inspireras av ett diskursanalytiskt förhållningssätt gentemot källmaterialet. Detta innebär att jag tänker studera de värdeladdade utsagor som uttrycks i de olika sorters primärkällor jag studerar och som genom dessa utsagor bidrar till att inringa vad den sociala kategorin luffare innebär och hur innebörden gentemot kategorin förändras över tid. Vad säger källorna om luffarna? Hur framställs bilden av dem och hur skiljer sig framställningen mellan tidsperioderna? Utsagorna som utrycks konstruerar bilder och föreställningar som innefattas i luffarkategorin och utgör samtidigt en avgränsning. ”Att ge sig själv eller någon annan en identitet innebär med nödvändighet att man talar om vad man inte är – vad identiteten står emot.”[29] Att berätta om en grupp, likt luffare, och hur de är och vad de gör är alltså samtidigt ett sätt kontrastera sin egen identitet mot denna grupp, i synnerhet eftersom luffarna ofta var en stigmatiserad del av underklassen. Luffarna skiljde sig från normaliteten och majoritetsnormerna, men på vilket sätt, när och hur, och vilka är de gränser som luffarna överträdde i olika i tidsliga och rumsliga sammanhang? Hur uttrycks dessa diskurser i källmaterialet om luffarna? Och vilka diskurser är det som får företräde i källmaterialet och i vilka sammanhang? Sociala kategorier och de diskurser som uttrycks om dessa kategorier är trots allt föränderliga och ser olika ut i olika tider, på olika platser och i olika sammanhang; det finns alltså ingen specifik luffaressens som bestämmer exakt vad en luffare är och vad denne har för egenskaper. Det som utgör luffargruppens karaktärsdrag förändras i och med att idéerna och diskurserna kring denna grupp förändras tillsammans med att även samhället och dess föreställningar förändras. Detta är ett värdefullt förhållningssätt, inte bara att använda för att förstå vad som utgör de allmänna attityderna gentemot luffare, utan också för att förstå förändringen i dessa synsätt över tid.

[28] Ibid, s. 18.
[29] Mats Börjesson & Eva Palmblad ”Introduktion” i *Diskursanalys i praktiken*, red. Mats Börjesson & Eva Palmblad (Stockholm: Författarna och Liber AB, 2007), s. 8.

Men diskurser som byggts upp gentemot en social kategori, likt luffare, behöver nödvändigtvis dock inte alltid förändras med tiden. De kan även befästas, spridas och reproduceras. Diskurser som skapas av myndigheter eller av grupper med stort inflytande kan spridas i nya samhällsskikt och därefter fortsätta att återskapas och spridas ytterligare. Verklighet konstrueras för att därefter också konstitueras; även luffaren själv blir delaktig i uppfyllandet av de diskursiva förväntningar som finns gentemot denne.[30] Luffarna börjar reproducera och definiera sig själva som *luffare*, utifrån de förväntningar som finns för en luffare att uppfylla; en cirkel skapas därmed där också luffarna påverkas av de normer och förväntningar som finns gentemot dem som grupp och börjar därför också själva att uppfylla dessa förväntningar. Luffaren blir det som människor anser att luffarna är.

Det är viktigt att påpeka att dessa två teoretiska perspektiv enbart utgör teoretiska förhållningssätt i denna uppsats. Jag kommer exempelvis inte alltid att använda korrekt terminologi utan snarare inspireras av dessa teorier och använda dem som grund att stå på. De är hjälpmedel för att utvinna kunskap och analytiska förhållanden ur källorna.

2.5. Material och källkritisk diskussion

Uppsatsen kommer använda en pluralistisk filosofi gentemot primärkällorna. De tre olika källnivåerna fokuserar alltså på olika sorters källmaterial för att kunna uppställa en så bred och nyanserad analys som möjligt.

Myndighetsnivån använder först och främst lödriverilagen som utgångspunkt för analysen. Lagen utgör en fast ram för vad samhällsmakten officiellt hade för förhållningssätt gentemot lösdrivare och luffare under luffarepoken. Under *Period 2* övergår jag i stället till att analysera de åtskilliga betänkanden och utredningar beträffande en möjlig reformering av lagen som lades fram under mellankrigstiden. Dessa ger en insyn i hur politiken och maktens sfär genom åren resonerade och därmed också en förståelse för vilket synsätt de anammar gentemot lösdrivare och luffare. Lösdriverilagen och alla utredningar har jag hittat på olika internethemsidor som innehåller länkar till bildkopior av originaldokumenten, varefter jag har gjort en kontroll av dokumentens äkthet.

Folkminnesnivån använder minnesuppteckningar från överlag okända individer, ofta boende på landsbygden. En minnesuppteckning är koncentrerade och översiktliga levnadsberättelser som nedtecknats angående specifika ämnen, i detta fall luffare. Dessa har hittats på olika sätt och på olika platser. I huvudsak har jag använt minnesuppteckningar

[30] Ibid, s. 10.

insamlade av folklivsarkiv och hembygdsföreningar. Dessa är ofta insamlingar från olika tider och platser och om olika teman. Ibland berör de luffare specifikt och ibland indirekt vilket kan ge olika sorters information. En källkritisk granskning är yttersta vikt när man läser igenom liknande material för att förstå dess kontext och betydelse. Utsagorna som uttrycks i minnestexter har alltid genomgått en minnesprocess och kan ha färgats av undermedvetna perspektiv, då texterna i regel är skapade flera decennier senare. Själva urvalet av de minnen informanterna använder säger dessutom någonting om informantens egen värdering och måste källkritiskt analyseras; det är viktigt att ha i åtanke att tidens gång och samtidens normer påverkar och förändrar hur en människa betraktar det förflutna. Informanten kan dessutom ha påverkats av intervjuarens metod och dennes sätt att ställa frågor. De källor som indirekt behandlar luffare kan därför ibland utgöra ett mer opåverkat perspektiv än de uppteckningar som direkt behandlar dem.

Jag har även använt folkminnesmaterial som redovisats i sekundärlitteratur ett fåtal gånger. I dessa fall är det mycket viktigt förstå att det redovisade materialet är utvalt utifrån författarens eget syfte. Det är också mycket viktigt att säkerställa att källmaterialet är korrekt redovisat, hänvisat, och att författaren i övrigt ger ett seriöst intryck.

Den tredje och sista nivån avhandlar tidningsartiklar. Dessa artiklar är alla hämtade från Kungliga bibliotekets digitaliserade databas över gamla tidningar. Urvalet som presenteras i uppsatsen har jag valt ut efter det jag mest anser vara relevant för mina frågeställningar. Jag har försökt att läsa tidningar med skilda politiska färger för att på så sätt få ett bredare perspektiv och kunna utröna vilka tendenser som är politiskt färgade och vilka som är mer allmänt rådande. Tidningskällorna använder jag för att få ett mer urbant och borgerligt perspektiv på luffarna, vilket är svårt att hitta i folkminnesmaterialet. Jag har även använt dem för att få ett mer samtida perspektiv på hur diskussionerna såg ut, detta eftersom folkminnesartiklarna trots allt är en berättande källa som skapats flera decennier senare, medan tidningsartiklarna utgör en kvarleva från tiden de skrevs.

I både folkminnesmaterialet och tidningsmaterialet har mycket material jag läst utgjort ett allmänt grundunderlag och en förvisning om att källorna är representativa, men presenterats inte konkret i själva uppsatsen.

3. Empirisk undersökning

3.1. Period 1, 1885-1914: Hur såg samhällets attityder ut gentemot luffarna under tidsperioden?

3.1.1. Attityder i myndighetsmaterial

Som jag redan nämnt i bakgrundsavsnittet så anses luffarepoken ofta börja i och med att lagen *Lag angående lösdrifvares behandling* – eller lösdriverilagen som den i folkmun och i denna uppsats kallas – utfärdas 1885 och därmed ersatte de lagar som fanns innan.[31] I och med detta så börjar också det som jag valt att avgränsa som *Period 1* av undersökningen. Myndigheter och andra socialiserande institutioner är som bekant en betydelsefull del av producerandet och konstruerandet av den allmänna synen – alltså rådande hegemonisk uppfattning – och som sedan ofta sipprar nedåt och på så sätt reproduceras i breda folklager.

Lösdriverilagen utgör en tydlig ram för hur samhällsmakten betraktade lösdrivare av olika slag och i förlängningen därmed också luffare. Lagens första paragraf lyder så här:

> Hvar, som sysslolös stryker omkring från ort till annan utan medel till sitt uppehälle, må, där ej omständigheterna ådagalägga, att han söker arbete, behandlas såsom lösdrifvare vare på sätt i denna lag sägs. Till enahanda behandling vare ock den förfallen, hvilken eljest, utan att äga medel till sitt uppehälle, underlåter att efter förmåga söka ärligen försörja sig och tillika förer ett sådant lefnadssätt, att våda däraf uppstår för allmän säkerhet, ordning eller sedlighet.[32]

Paragrafen uttrycker därmed ett samhälleligt förhållningssätt och en normerande diskurs gentemot de människor som bröt mot rådande samhällsnormer i och med att de inte bidrog till sitt eget uppehälle. Ideal likt arbetsplikt var djupt rotade i det gamla Sverige och människor som drev omkring utan sysselsättning betraktades därför som ett samhällsproblem som aktivt skulle åtgärdas genom fenomen likt ”uppfostrande” straffarbete på Svartsjö, den för manliga lösdrivare ökända tvångsarbetsanstalten.[33] Lösdriverilagen var dessutom en klasslag, det vill säga en lag som inriktade sig på en specifik samhällsklass och i detta fall på egendomslösa individer. En välsituerad vandrande individ skulle sannolikt inte dömas till tvångsarbete. Detta på grund av att lagen, utöver att tala om att det är förbjudet att sysslolöst driva omkring,

[31] Johansson 2017, s.7.
[32] SFS 1885:27 *Lag angående lösdrifvares* behandling § 1.
[33] Gregersen 2013, s.224.

också upprättade medellöshet som kriterium för att betraktas som lösdrivare. Utöver detta så talar lagparagrafen också om att ett levnadssätt som bryter mot bland annan allmän sedlighet krävs för att lagen ska användas. Lagen utgör med sin direkta kontroll alltså samtidigt också en indirekt och normerande social kontroll som i förlängningen influerar allmänhetens synsätt gentemot exempelvis luffarna.

Sedlighetskriteriet som lagen omnämner ska förstås i sitt sammanhang; Malin Gregersen skriver i sin text *På luffen* som ingår i antologin *Usla, elända och arma* om hur rörligheten i sig sågs som problematisk. Hon resonerar exempelvis om att luffarna genom sin icke-bofasta livsstil utmanade de sociala och rumsliga gränser som samhället gemensamt skapat.[34] Bofasthet och arbetsplikt var mycket gamla samhällsnormer och icke-bofasta och sysslolösa grupper likt luffarna utgjorde ett hot mot dessa ideal genom att vandra, ibland till och med utan en aktiv vilja till att söka arbete, och de betraktades därför som en moralisk samhällsfara. Att straffet för att bryta mot dessa normer innebar tvångsarbete var en metod för myndigheterna att, enligt rådande ideal, försöka uppfostra lösdrivare och luffare till arbetsamhet, samhällsnytta och till lojalitet mot samhället.[35]

Myndigheterna betraktade således lösdrivare och luffare som ett problematiskt klientel som måste kontrolleras genom aktiv myndighetsutövning. Lagen hade således både en kontrollerande uppgift och en normerande effekt som spreds genom samhällsskikten i och med dess inflytande som lag. Men även om en hel del luffare kom att dömas till tvångsarbete så var luffarna knappast den grupp som lösdriverilagen flitigast användes gentemot. Luffarna dömdes i mindre utsträckning till tvångsarbete än städernas stationära lösdrivarklientel.[36] Detta skulle kunna tyda på att luffarna kanske ansågs som mindre problematiska och mer oförargliga än andra lösdrivargrupper likt hemlösa alkoholister eller prostituerade i städerna. Det ska dock samtidigt nämnas att polistätheten såklart också var lägre längst landsvägarna och i småbyarna än inom tätorterna. Det skulle också kunna tyda på att bondebefolkningen möjligen hade ett förmildrande synsätt gentemot luffarnas ”moraliska” bristfälligheter och kanske inte alltid valde att tillkalla ordningsmakt.

3.1.2. Attityder i folkminnesmaterial

När man läser folkminnesuppteckningar och andra insamlande minnen av luffare från denna period så slås man ganska snabbt att de innehåller vissa återkommande teman vilka skiljer sig

[34] Ibid, s.224.
[35] Hallinder 1986, s. 7.
[36] Ibid, s.7

beroende på om informanten har en positiv eller negativ syn gentemot luffarna. Ett av dessa återkommande teman hos de informanter som är mer positivt inställda är en viss fascination för luffarnas alternativa och annorlunda levnadssätt. Ofta berättas det att man förvisso var rädd för luffarna som barn men att man därefter kom att förundras över dem under sin ungdomstid. En som berättar om denna slags ungdomsfascination är Linnea Persson i ett kåseri publicerat i tidningen *Norran* på 1970-talet och som idag finns bevarat i Skellefteå museums samling. Hon berättar om hur hon mötte en för trakten välkänd luffare vid namn Jakob Nilsson – eller Jakob-Nischa som han brukade kallas – när hon var ute och plockade blommor vid en älv i Arvidsjaur. Några pojkar kastade glåpord efter honom, varefter han sorgsen satte sig intill henne, började plocka stenar ur sin väska som någon lagt ner när han tagit sig en tupplur i en lada, och berättar därefter för henne att ”det är inte roligt att bli gammal, trött och föraktad.” Linnea hade under hela sin tonårstid varit förundrad över Jakob-Nischa och tar nu chansen att fråga honom ”som färdats så vida kring, och sett så mycket, berätta något äventyr.” Han börjar då berätta om sitt liv och om hur han som ung sattes på tukthus – det vill säga tvångsarbetsanstalt – efter att han gjort en ”stor förseelse” av något slag. Jakob lyckades dock rymma till Norge efter att ha låtit sina naglar växa så långa att han lyckades lirka upp fönstergallren. Därefter kom han att leva ett kringflackande liv, bland annat i Nordamerika efter att ha tagit lejd på en atlantångare. Jakobs-Nischas liv slutar sedan med att han fick bo och bli omhändertagen i en av byns fattigstugor efter att hans ”luffarcirklar” blivit allt snävare.[37]

Minnesuppteckningen om Jakob Nilsson innehåller många av de teman som berättelseuppteckningar av luffare från den här tidsperioden ofta innehåller. Hans flykt från anstalten är inte det enda exemplet på individer som startat sina luffarkarriärer genom att just rymma från omgivningens eller myndigheters försök att disciplinera eller uppfostra. Många var de luffare som inte tycks förmå att hantera förmynderi och därför i stället rymt mot landsvägarna och dess inbillade frihet. Luffandet var många gånger alltså inte frivilligt orsakat utan istället blott en flykt från samhällets synsätt att disciplinera genom att tukt; kanske tvingades vissa människor, likt Jakob tyckts ha gjort, ut på vägarna genom samhällsnormer likt dessa?[38]

Vidare berättar Jakob om hur föraktet han möter tröttar ut och gör honom sorgsen. Detta förakt får vi konkreta exempel på i hur pojkarna kastar glåpord efter honom och i det att hans

[37] Samlingar Skellefteå Museum, *Man,* u.å. [hämtad 2023-01-03]
[38] Gregersen 2013, s.224.

väska fyllts med stenar. Missaktningen som beskrivs kan helt klart vara en indikator på ett möjligt utbrett förakt bland vissa vuxna och barn i bygderna.

Men utöver föraktet så uttrycks i uppteckningen även fascination inför Jakob-Nischas luffande och livsöde genom berättaren. Hon berättar hur han ”I yngre år hade han färdats vida omkring, men på äldre dar kom han åter till sin hemby, och satte allas fantasi och tungor igång kring sin person.” Det tycks alltså som det – utöver det uppenbara föraktet Jakob-Nischa utsattes för – också funnits en allmän småfascination i bygden över hans person. Han benämns som ett praktexempel på ett *original*; det beskrivs exempelvis hur han stoppat liljekonvaljer i näsborrarna för att åtnjuta deras doft när han satt sig ner vid älven. Det toviga skägget och den fjärrskådande blicken beskrivs och det talas om att han var en drömmare.[39]

Temat om luffarnas originalitet återkommer ständigt i både primärkällor och litteratur. Arkeologen Joakim Goldhahn har gjort en liten levnadsteckning över en av Östergötlands för tiden kändaste luffare vid namn Oskar Bruzell och studerat hans originalitet. Bruzells rotlösa levnadssätt ska enligt många sagesmän varit på grund av hans drömmerier och av förlorad ungdomskärlek.[40] I uppteckningarna som citeras i boken berättar flera av informanterna hur Bruzell ständigt pratade om sin olyckliga ungdomskärlek och att skälet till hans luffande var för att han inte fick gifta sig med kvinnan han en gång varit förälskad i. Ett exempel är i en uppteckning från Åtvidabergstraktern där minnesuppteckaren under sin barndom följt med Oskar Bruzell tillsammans med några andra barn för att höra honom sjunga. Uppteckaren berättar: ”Och så stannade han och talade om sin fästmö. Hon var finska och han fick inte gifta sig med henne. Han skulle ju varit förmögen och rik. När de ej fick gifta sig, så sade hon åt honom: - Du skall aldrig få något hem utan du ska vandra hela livet igenom.”[41]

I samma uppteckning sjunger han även sina egenskrivna kärleksvisor för barnen och hävdar därefter att han är bror till kung Oscar II. Sång och mytomani är karaktärsdrag som ofta återkommer i folkminnesmaterialet och som förmodligen fyllde en social funktion som intresseväckande och på så sätt en väg in i stugornas värme. Utöver dessa säregna karaktärsdrag så gick Bruzell även klädd i flera lager ytterrockar, bar flera hattar på huvudet samtidigt, var i besittning av en massa aparta föremål och fiolen han spelade sina egenkomponerade visor på saknade strängar.[42]

[39] Samlingar Skellefteå Museum, *Man.*
[40] Joakim Goldhahn, *Vandringsmannen Oskar Bruzell*. (Linköping: Goldhahns förlag, 2006), s. 15.
[41] Ibid, s.18.
[42] Ibid, s. 23-24-25.

Oskar Bruzell och Jakob-Nischa innehade, likt många andra luffare, många originella och för tiden avvikande drag som deras omgivning tyckts tagit fasta på och bevarat i sina minnen. Gemensamt är att de genom sitt särpräglade levnadssätt och sina annorlunda karaktärsdrag tydligt bröt mot samhällets syn på vad en ”normal” människa för tiden innebar. Men trots att dessa luffare tydligt utmanade landsbygdens kulturella koder och homogenitet så tycks de sällan betraktats i en rent negativ bemärkelse i uppteckningsarna jag läst. I stället återkommer det som sagt hur bygdens barn fascineras av luffarnas särpräglade uttryck eller följde med dem för att höra deras sånger och historier. Visserligen återkommer ofta ord om deras odör och fårade yttre, men det är ingenting som förändrar ett i grunden fascinerat synsätt. Dessa originella luffare är att betrakta som *yrkesluffare*. Många av dessa vandrade ensamma, men de kan inte betraktas som rent asociala eftersom de hela tiden återkom till vissa bygder och i och med detta samtidigt knöt kontakter med den bofasta befolkningen. Dessa regelbundet återkommande och välkända luffare tycks alltså inte fullständigt stått utanför bygemenskapen utan i stället varit välkomna och accepterade i många stugor, trots att de genom sin originalitet och sitt särpräglade leverne tydligt bröt mot de normer om bofasthet och arbetsplikt som rådde. Goldhahn resonerar om att luffarna fyllde sociala funktioner i bygdesamhällena genom att fungera som en sorts nyhetsförmedlare mellan stugorna på landsbygden. En informant berättar: ”Genom Bruzell fick vi reda på hur folk hade det i de mer avlägsna byarna och gårdarna.” och liknar honom därefter vid en tidning man prenumererar på.[43] Goldhahn försätter sitt resonemang om att det mellan raderna går att utläsa en tendens i uppteckningsarna att mötena med Bruzell ofta innebar ett trivsamt avbrott i landsbygdsvardagen. En informant skriver: ”Bruzell var som en klocka. Jag vet hur vi satt och väntade att han skulle komma. När vi fick se honom ungefär vid kyrkan, då blev det liv. Dussinet barn stormade emot honom. Då dansade Oskar, talade om var han varit och vad han sett och upplevt.”[44]

Denna slags ”nyhetsförmedling” och dessa trivsamma uppbrott från vardagen kan även utläsas i Linnea Nilssons minnesteckningen om Jakob-Nischa och hur hon använder luffarens berättelser som ett sätt att föreställa sig världen bortom hembygden och inhämta information och kunskap om avlägsna platser. Luffaren blir här en sorts portal mot världen. Detta avfärdande mot gängse samhällsnormer och denna lockande utblick kan möjligen utgöra ett slags potentiellt hot mot bärande ideal som myndigheter och samhället behöver stigmatisera. Malin Gregersson ställer sig frågan i sin artikel om vilken lockelse de hårt arbetande bönderna

[43] Ibid, s. 31.
[44] Ibid, s. 32.

och de slitna industriarbetarna kände när de såg luffaren vandra vägen fram och tigga till sig både mat och logi.[45]

Nils K. Andersson avhandlar original i sekelskiftets Sverige i sin studie *Jag är en riktig människa* från 2015. Han skriver att det finns återkommande beståndsdelar i folkminnesarkivens minnesuppteckningar om att originalen anses som ”enfaldiga” eller på något annat sätt efterblivna.[46] Liknande spekulation finns exempelvis i minnesmaterialet om Oskar Bruzell; utöver resonemangen om att grunderna till hans luffade bestod av olycklig kärlek så nämns det även att han som barn föll och slog huvudet i marken.[47] Det tyckts ha varit vanligt förekommande att man på landsbygden innehaft en föreställning att det i grund och botten ofta låg någon slags psykiskt åkomma hos luffare. Men trots att original och luffare bröt mot uppträdanderegler och vedertagna sedvänjor så förhöll de sig samtidigt på rätt sida av gränsen och visade inga direkta tecken på någon slags ”farlig” sinnessjukdom eller aggressiv asocialitet menar Andersson.[48] Möjligen kunde mer oskyldiga karaktärsbrister, tillsammans med andra vanligt förekommande fysiska handikapp, kanske i stället väcka medlidande hos gårdsfolket. Det bör poängteras att jämtesides med gamla landsbygdsideal, likt arbetsplikt och bofasthet, så fanns också gamla seder om gästfrihet; att neka en luffare logi eller rentav kalla till sig polis var ingenting människor i regel gjorde när natten anlänt och vägen var lång till nästa gård för den vandrande.[49]

Många bondbyar ordnade med en så kallad ”luffarklubba” för att organisera hur gästfriheten och login skulle se ut. Man skickade alltså runt en sorts klubba mellan gårdarna där byns alla bomärken var inskurna i bestämd ordning. Den gård som för tillfället hade klubban förväntades ordna mat och husrum till den vandrande. Luffaren var då tvungen att leta rätt på den gård som för tillfället huserade klubban.[50] Så här skriver Franz Dalhqvist i sin minnestext från 1947, hämtad från Risinge Hembygdsförening:

> Bondbyarna fick de flesta besöken och man ordnade till med s.k. kavle eller klubba, som den logisökande måste efterfråga hos någon bonde, för att sedan söka upp närmast i tur varande, som hade att ta emot den icke alltid välkomne gästen. Var det en trevlig karl kunde han bjudas in att ta plats vid matbordet tillsammans med husfolket. Sedan hänvisades han till stallet med ett hästtäcke att utestänga kylan med. […] Många var kända från tidigare besök. De kunde vara rätt

[45] Gregersen 2013, s. 225.
[46] Peter K. Andersson. "Jag är en riktig människa". *Scandia* 81:1, (2015), s. 19.
[47] Ibid, s. 16.
[48] Ibid, s. 20.
[49] Hallinder 1986, s. 11.
[50] Wolter Ehn, ”Massumbyn i Väddö socken”, *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 98 (1975), s. 56.

> så trevliga, sjunga och på ett gemytligt sätt berätta historier. Ibland kunde kära far i huset ta fram pluntan i hörnskåpet, och då blev det stämning i bondgården.[51]

Det tyckts alltså funnits en gemensam överenskommelse att hjälpa varandra med ansvaret att husera luffarna rättvist på vissa platser. Att hjälpa med tak över huvudet var alltså i dessa fall ett kollektivt åtagande som byarna tyckts tagit på sig; om luffaren därefter också fick lov att delta i familjernas måltider tyckts ha berott på om luffaren ansågs som trevlig eller inte. Detta kan förmodligen ibland haft att göra med klassbakgrund och utbildningsnivå hos luffarna vilket kan ha medfört skillnader i sociala förmågor. Vidare nämner Dahlqvists minnestext olika kategorier av luffare: det fanns både vandrande yrkesmän som gjorde arbetsinsatser och spred sin yrkeskunskap, till ”veliga individer” som mer liknar de original som nämnts och förmodligen bör kategoriseras som yrkesluffare.[52] Minnestexter som denna uppställer alltså ingen avgränsning gällande luffarna utan betraktar alla hemlösa vandrare till luffarskråret; både ”hoboes” och ”tramps” räknas således in, om man skulle använda nordamerikansk terminologi.

Dahlqvist minnesuppteckning skildrar också hur tiderna förändras och hur luffarna med tiden hela tiden blev allt fler. De gamla hantverkarluffarna som förde med sig yrkeskunskaper tyckts försvunnit allt mer samtidigt som systemet med klubban övergick till aktiv myndighetshetsutövning för att ordna luffarnas logi, detta på grund av att deras ökande antal blivit för ansträngande för landsbygdsbefolkningen. Bruk förvandlades till så kallade ”luffarhotell” där luffarna inkvarterades och började övernatta.[53] Nivån för ansvaret gentemot luffarna tycks alltså flyttats upp i samhällsystemet ju längre tiden gått.

Alla minnesanteckningar jag hitintills analyserat innehåller alla mer eller mindre positiva utsagor om luffare, men det finns även exempel på mer negativa uppteckningar från tidsperioden, även om de tycks vara i minoritet. En muntlig nedteckning av Per Larssons minnen, hämtad från boken *Skånska Luffare*, och nedtecknad av Gunnar Persson, berättar om ”luffarplågan” och ökningen av dessa:

> 1880-talets överbefolkning och depressioner gav ett nytt överskott av luffare, och luffareplågan blev utan gräns. […] När dessa kom traskande for folket på gårdar och i byarna in och låste om sig. Bommen lades på porten varje natt. Mynningsladdaren hängde laddad på takbjälken i varje stuga, man visste inte om de kunde göra inbrott. Blev de nekade husly för natten eller inte fick mat. Då hände de att de hotade att gården skulle brinna på natten, de var rent av farliga.

[51] Risinge Hembygdsförening, *När luffarna hade hotell i Finspång,* u.å., [hämtad 2023-01-03], s. 1.
[52] Ibid, s. 2.
[53] Ibid, s. 1.

> […] en del av dessa sökte arbete, andra återigen bara söp och fäktade vilt där de drog fram. Dessa blev så kallade yrkesluffare med tiden.[54]

Denna minnestecknings utsagor utgör i högsta grad en kontrast till de mer oskyldiga luffarminnena som redogjorts för innan. Där de föregående minnesteckningarna berättade om enskilda luffares egenheter så görs luffarna här till en kollektiv kategori med gemensamma och stereotypa egenskaper. Per Larsson tycks inte ha knutit några gemytliga kontakter med återkommande enskilda luffare utan luffarna utgör i stället, i sin nya omfattande mängd, ett hot mot landsbygden, inte bara i abstrakt bemärkelse i form av hot mot rådande ideal, utan också i direkt fysisk bemärkelse. Det fanns enligt informanten en utbredd rädsla för luffarnas ”vilt fäktande” och berusade leverne och att de skulle sätta eld på gården om man inte gick dem till mötes. Luffarna konstrueras dessutom som klass tillhörande proletariatet i minnesanteckningen och känslan ges att denna klass inte hör hemma på den lugna landsbygden utan i de stora städerna. Det är även vanligt i minnesteckningarna att det berättas hur föräldrar brukade skrämma barnen med luffare och det finns exempel att man sagt: ”Gör du inte som jag säger så kommer Bruzell och tar dig.”, angående tidigare nämnda luffarexempel Oskar Bruzell.[55]

Uppenbart så fanns det ett slags spänningsfält mellan rädsla och fascination inom landsbygdens syn och attityd gentemot luffarna. Många gånger tycks luffarna varit likt de harmlösa original som lyfts fram i den första delen av det folkminnesmaterial som analyserats och stigmat som funnits runt dessa har förmodligen tagit uttryck ur samhällsnormer och mentaliteter. Men många gånger har luffarna också själva gjort sig skyldiga till att de betraktats som farliga eller skrämmande. Att luffare förde med sig löss och andra skadedjur, hade djupt bristande hygien, och uppvisade särpräglade beteenden kan i sig självt förmodligen ingjutit rädsla i många människor. Att en mörk vinternatt möta en vilt främmande människa skulle förmodligen göra de flesta människor spända av ren instinkt. Men det finns också exempel på luffare på som varit anklagade för stölder, mord och våldtäkt.[56] Utöver detta så var många luffare märkta av ett kraftigt alkoholmissbruk, likt vi ser i Per Larssons minnesteckning. Detta bidrog förmodligen till att de många gånger framstod som burdusa eller rentav oanständiga. Det finns ett exempel i en minnesanteckning från Folklivsarkivet i Lund då fyra luffare genom ”kommandorop” sätter sig ner och uträttar sina behov framför ett

[54] Jönsson 2021, s. 13.
[55] Kulturarv Östergötland, *Oskar Bruzell, 1845-1931,* u.å., [hämtad 2021-01-03]
[56] Gregersen 2013, s. 228

nybygge med byggnadsarbetare runtomkring utan att alls bry sig om de skällsord som haglade över dem.[57]

3.1.3. Attityder i tidningsmaterial

Om attityderna och diskurserna som allmänt uttrycks i folkminnesmaterialet huvudsakligen är positivt lagda, ofta med viss acceptetans av luffarna – även om det också fanns negativt laddade berättelser – så är tidningsmaterialet jag gått igenom i högre grad negativt inställda. Åtskilliga tendenser återkommer i tidningsartiklar för tidsperioden, den absolut vanligaste rör diverse brott som luffare är misstänkta eller anklagade för. Luffare anklagas ideligen för stölder, mord och, mycket återkommande, bränder när det inte finns någon annan förklaring eller spår. Ofta har någon luffare ”af misstänkt utseende” nyligen synts till i trakten innan ett brott begåtts eller kanske blivit nekad logi innan en eldsvåda brutit ut.[58] Det är såklart fullt möjligt att luffarna som eftersöks och anklagas kan tänkas ha begått brotten de är anklagade för, men det är många gånger uppenbart att polisen och tidningsskribenten också utgår från förutfattade meningar. I synnerhet är dessa fördomar tydliga i de fall när det enbart skådats en ”misstänkt” luffare vandra runt i trakten för några dagar sen, vilket det finns åtskilliga exempel på i tidningar av olika slag och politiska färger. Det existerar alltså en återkommande diskurs inom pressen för tidsperioden att betrakta luffare som potentiellt kriminella och farliga. Luffare beskrivs ofta som att de stör det allmänna lugnet och ”samlas skockvis och, berusade som de äro, ställa till slagsmål och oljud.” Luffarna beskrivs alltså som en flagrant kontrast mot normer likt ordningsamhet, husfrid och som en grupp som irriterar ”såväl hyresgäster som villaägarna.” Många tidningsartiklar kräver därmed ökad polisbevakning för att råda bot på luffarproblemet.[59]

Notiser om misstänkta luffare tycks vara vanliga i tidningar av olika politiska färger. Utöver detta så diskuteras ofta luffarnas ”natur” utifrån ett moraliskt perspektiv i tidningar som är konservativt lagda eller frisinnade. Ibland finns det i dessa tidningar nästan rent illvilliga perspektiv och uttryck, även om artiklarna generellt diskuterar ”luffareproblemet” med ett lösningsorienterat syfte. Den frisinnade tidningen *Boråsposten* skriver exempelvis konfrontativt, på gränsen till uppviglande, mot luffare och resandefolk 1896: ”Luffare och tattare, sen upp!” inleds artikeln med för att därefter berätta hur tillsynsmän utsetts i socknarna för att mot skälig ersättning inställa individer tillhörande grupperna till förhör på

[57] Folklivsarkivet i Lund, LUF 29, u.å., [hämtad 2021-01-03], s. 6-7.
[58] ”Inbrott”, *Göteborgs Aftonblad* 12/18 1895.
[59] ”Maltdrycksförsäljningen a Lidingön”, *Svenska Morgonbladet*, 08/06 1897.

länsmanskontoret. Åtgärden ska enligt artikeln varit framgångsrik, för kringstrykarna i orten ska redan ha minskat. Notisen avslutas sedan med att proklamera: ”Tattare och luffare äro en skam och plåga för vårt land och allt bör i sanning göras för att söka i möjligaste mån hindra eller hämma dessas i många fall hänsynslösa framfart”.[60] Texter anammade ett stigmatiserade språk likt denna är vanligt, om än inte alltid med riktigt lika skarpa ordval.

Ett annat exempel på en artikel som diskuterar hur ett motangrepp på den ”armékår” av problematiska luffare skulle kunna se ut är den konservativa tidningen *Svenska Morgonbladet* 1906. Artikeln beskriver hur denna luffararmé år efter år drar fram utefter landsvägarna och gör dem osäkra, stör husfriden ”och ständigt rekryterande förbrytarnes led.” Skribenten menar att luffarna i huvudsak är alkoholister och det är statens plikt att öka sitt omhändertagande, inte bara genom att skicka luffarna till tvångsarbetsanstalter, utan också till alkoholistanstalter. Utöver alkoholismen så lider många luffare av så kallad arbetsskygghet som betraktas som en svår sjukdom; ”arbete är verkligen det värsta han vet”. Detta sjukdomstillstånd ska behandlas med vägledning genom det bibliska ordspråket ”Den som icke vill arbeta han skall icke heller äta”; mat och säng ska enbart ges efter utfört arbete.[61] Artikeln är ett exempel på hur luffarproblemet här betraktas genom en luthersk kristen etik om arbetsplikt; luffarsjukan ska behandlas genom att lära ut arbetsmoral och laglydnad på specifika anstalter. Den sätter dessutom fingret på alkoholdimensionen, vilket också kommer bli en viktig framtida del i hur myndigheternas tvångslagar kommer att förändras under kommande decennier.

Artiklarna i konservativa och många frisinnade tidningar tycks överlag alltså vara negativt inställda till luffare och använder stigmatiserande uttryck. Den övergripande bilden som målas upp under tidsperioden är att luffarna är en grupp som hotar samhällsgemenskapen, begår brott och sprider skräck på landsvägar och i samhällen. I socialdemokratiska och socialistiska tidningar målas bilden av luffarna generellt upp i ett något mildare ljus. Socialdemokratiska tidningen *Arbetet* recenserar exempelvis en notis från den konservativt kristna tidningen *Smålands Posten*; ursprungsnotisen från Smålands Posten handlar om en ”ovanlig luffare” som upphittat ett guldur och lämnar tillbaka det utan att begära någonting. Tidningen Arbetet hävdar dock att det inte handlar om en ”ovanlig luffare” utan om en ”ovanlig människa” överlag, och ställer sig därefter frågan hur många personer med ”fin utbildning och hög samhällsställning” egentligen skulle kunna jämföras ”med denna

[60] ”Tattare och luffare, sen upp!”, *Boråsposten Veckoupplagan, 01/25* 1896.
[61] ”Det alltjämt olösta ”luffare”-problemet”, *Svenska Morgonbladet,* 09/11 1906.

landsvägens gentleman”.[62] Artikeln blir ett sorts försvar för luffarna; det är inte luffarkategorin i sig som utgörs av moraliskt undermåliga individer utan mänskligheten i stort har moraliska brister. Ett klassperspektiv kan även utläsas i påståendet i det att de högre utbildande klasserna knappast är mer moraliskt högtstående än luffaren på landsvägen och knappast skulle göra allt för att återföra klockan till dess rätta ägare.

En artikel från den socialdemokratiska tidningen *Aurora* från 1906 berättar om en ”dammig och mindre hyffsad luffare” som kom in i en stuga och fick syn på ett piano. Efter att fått tillstånd att spela så börjar han först att spela en polka och därefter mycket komplicerade pianostycken. När han därefter spelat klart så ”omtalado han sin levnadshistoria, som var mycket tragisk”; han hade gått i högre skola såväl som musikaliska akademin, men hade av olycklig kärlek gett sig ut på vägarna. Det sista berättar han med gråten i halsen innan han därefter går.[63] Notisen utrycker ett mer empatiskt perspektiv inför luffarnas individuella livsöden. Luffaren görs till individ snarare än till den kollektivt stereotypa kategori som ofta används hos tidningar med andra politiska färger. Dessutom finns det paralleller till många av livsödena som beskrivs i folklivsminnesavsnittet, likt Oskar Bruzell som ju också luffade på grund av olycklig kärlek och dessutom hade en akademisk bakgrund.

Men även om det finns vissa grundläggande skillnader i perspektiven bland tidningar med skiftande politiska färger, och att luffaren i vissa vänsterlutande tidningar ibland anses som hedersam, görs till individ, och i vissa artiklar till och med betraktas som revolutionär, så var den allmänna föreställningen om luffarna generellt ändå den som en problematisk grupp. I huvudsak avhandlar artiklarna och notiserna om luffarna de åtskilliga brott de, ofta på lös grund, är anklagade och misstänkta för, och vänsterinriktade tidningar är inget undantag. De socialdemokratiska eller socialistiska tidningar som ibland framlyfter andra perspektiv än detta är i klar minoritet. Dessa perspektiv dyker framför allt upp om man specifikt söker efter specifik tematik, men försvinner lätt i mängden om man läser igenom tidningsmaterialet utan något särskilt sökkriterium. I tidningar med konservativ eller liberal inriktning finns dessa perspektiv i princip aldrig. Och överlag är beskrivningen av luffarna även i socialistiska tidningar negativa och beskriver luffarna med värdeladdade ordalag likt ”slödder”.

[62] ”En gentleman på luffen””, *Arbetet*, 12/27 1904.
[63] ”Luffare som spelar piano”, *Aurora*, 07/24 1906.

3.2 Period 2, 1918-1939: Har samhällets attityder gentemot luffarna förändrats under tidsperioden gentemot föregående tidsperiod?

3.2.1. Attityder i myndighetsmaterial

Lösdriverilagstiftningen från 1885 skulle officiellt fortleva som lagstiftning under hela mellankrigstidsperioden. Lagen stod dock under ständig diskussion och flertalet betänkanden lades fram i försök att revidera den. I takt med att åren gick så tvångsinackorderades dessutom allt färre på landets arbetsanstalter.[64] Så när Fattigvårdslagstiftningskommittén 1923 lade fram sina förslag för att förändra lagstiftningen så var det den första utredningen av totalt sex under kommande decennier. Lagen hade då redan kritiserats från högre politiskt håll sedan 1890-talet och på 1930-talet så kom den socialdemokratiska justitieministern Karl Schlyter att uttrycka hur lösdriverilagstiftningen skulle komma att bli en historisk skamfläck för framtiden att betrakta.[65]

Lagstiftningen ändrades som vi vet dock inte förens flera decennier senare, men det faktum att lagen ofta var hårt kritiserad – ofta från högre politisk ort – och det att så många betänkanden lades fram är tydliga tecken på att synsättet man hade på lösdrivare – och därmed också luffare – stod under ständig omförhandling. 1920 och 1930-talen var årtionden då Sverige förändrades i grunden; allmän och lika rösträtt infördes och ett omfattande socialpolitiskt program med ett nytt sätt att se på sociala problem började införas. Många av 1920 och 1930-talens betänkanden betonande fenomen som låg i linje med denna nya syn, likt fokus på förebyggande arbete och stödåtgärder.[66] I betänkandet från 1923 finns statistik om hur lösdriverilagens implementerats vilket visar att från lösdriverilagens införande 1885 fram till 1920 så hade antalet häktade sjunkit från 4323 till 832; dömda från 902 till 453.[67] Användandet av lagen hade alltså redan minskat markant och gemensamt för många av betänkandena är ett försök att förskjuta dess användning från vissa lösdriverigrupper, där luffare tycks ingå, till andra, för samhället mer problematiska lösdrivargrupper.[68] Framåt andra världskriget så fortsatte antalet dömda att minska och dessutom så reducerades också dömda luffare hela tiden gentemot mer kriminellt belasta grupper.[69] Det betonas ofta i

[64] Edman *2008, s. 131.*
[65] Ibid, s. 133.
[66] Roddy Nilsson, ”Parasiter i folkhemmet” i *Usla, elända och arma*, red. Sofia Holmlund och Annika Sandén. (Stockholm: Natur & Kultur, 2013), s.297.
[67] SOU 1923:2, s. 24.
[68] Nilsson 2013, s. 298.
[69] Ibid, s. 299.

utredningarna att lagen är till för individer som utgör en fara för samhällsordningen och inte är till för att angripa det lättjefulla och oordentliga levernet i sig.[70] Återfallsförbrytare tog alltså över för mer ”oskyldiga” lösdrivargrupper likt luffare.[71] Samtidigt så betonas fortfarande det asociala i en kringstrykande livsföring och ”att vagabonderandet fortfarande i den allmänna meningen anses såsom det typiska uttrycket för den arbetsskygghet mot vilken lösdriverilagstiftningen riktar sig.”, men att ”Först när desamma tagit sig sådana uttryck att de innebära en fara för samhällsordningen kan frågan om ett ingripande med lösdrivarbehandling bliva aktuell.”[72]

Luffaren var med sitt normbrytande och alternativa levnadssätt fortfarande en oönskad figur under mellankrigstiden, men genom fokusskiftet mot mer kriminellt belastade individer så går det att betrakta en förmildring i stigmatiseringen av gruppen under perioden. Det fanns också ett tydligare fokus mot det utbredda alkoholproblemet, och en ny lag, Alkoholistlagen från 1916, användes ofta på samma klientel som lösdriverilagen användes på, och kom därför många gånger att ersätta denna i allmänt bruk.[73] Den statliga repressionen mot de luffare som inte var kriminellt belastade eller hade grava problem med alkoholen minskade således under perioden. Samtidigt rörde sig samhället som nämnt mot ett förändrat synsätt på sociala problem och problembelastade grupper. Ett vetenskapliggörande av socialpolitiken genomdrevs och tilltron till statens möjlighet att lösa sociala problem tilltog. Lösdrivargruppen skulle kategoriseras och klassificeras enligt sociala och psykiatriska modeller och luffarna började kategoriseras som en grupp lidande av psykiska problem. En medfödd vandringslust och arbetsskygghet började anses ligga till grund för deras vandrande.[74] Så här står det i betänkandet från 1939:

> Såsom framgår av redogörelsen för den […] företagna psykiatriska undersökningen av vissa tvångsarbetare m. m. […] företer en mycket stor del av det nuvarande tvångsarbetsklientelet psykiska defekter och rubbningar av olika art. […] Av hela det undersökta lösdrivarklientelet, 81 personer, rekommenderas av undersökningsläkarna 18 till sinnessjukvård, 11 till behandling i imbecillanstalt och 17 till behandling i psykopatanstalt.[75]

En psykiatrisk diagnos för arbetsskygghet och vandringsdrift med namn *poreomani* började avvändas och vagabonden började betraktas som en degenererad typ av människa enligt

[70] SOU 1939:25, s. 9.
[71] SOU 1926:9, s. 41
[72] SOU 1939:25, s. 9.
[73] Edman 2008, s. 134.
[74] Fougner 1984. s. 26.
[75] SOU 1939:25, s. 50.

eugenisk modell.[76] Så även om repressionen mot luffarna minskade under perioden och till och med den svenska justitieministern talade om lösdriverilagen som en historisk skamfläck så levde lagen trots allt vidare som en sorts symbolisk och moraliskt normerande lag. De samhällsskadliga och normbrytande beteenden som luffarna stod för skulle visserligen behandlas och dess psykiska och sociala ”defekter” skulle nu kategoriseras, men luffarnas leverne stigmatiserades fortfarande i samma utsträckning – bara på ett mer vetenskapligt och kategoriskt plan än det tidigare mer repressiva. Luffaren förblev en för makten problematisk restkategori, som i sig själv visserligen inte bröt mot lagarna, men i stället bröt mot samhällsordningen som byggde på föreställningar om ansvarsfullhet, självförsörjning, arbetsplikt och vars samhällsfarliga livslättja därmed skulle behandlas genom fortsatt moralisk fostran.

3.2.2. Attityder i folkminnesmaterial

Det finns många teman i folkminnesberättelserna om luffarna som återkommer från den första avhandlade tidsperioden. Ett exempel är berättelserna om de särpräglade luffaroriginal som ofta målas upp i folkminnesmaterialet från *Period 1*. Carl Hugo Blomqvist minns i en minnestext från 1986, inhämtad från Riddarhyttans Hembygds- och Intresseförening, om mellankrigstidens yrkesluffare att ”nästan alla luffare hade något visst särdrag, som efter många år i stugorna var väl kända.” Blomqvist berättar bland annat om en återkommande luffare vid namn Nils Rundgren som längst vägarna målade tavlor i den naivistiska stilen och vars ”tavlor kom att pryda många utedassväggar innan de blev bortkastade”. En annan av de många färgstarka luffare Blomqvist berättar om är ”Pulsarn” med en egen livsfilosofi att bära klädesplagg ”besatta med färggranna tygstycken”. Dessutom bar han ”skrikande” röda byxor som för tiden ska ha varit en sensation för en man att bära.[77]

Andra göromål som luffare berättas syssla med i diverse minnesberättelser är exempelvis att dikta dagverser till de bofasta, spela fiol, eller ägna sig åt komplicerad skiffertydning. Det underhållande, ibland mytomana, historieberättandet och det evinnerliga snusandet är kvar. Det söps fortfarande i mycket hög utsträckning och ibland dracks det även så kallat ”dunder”, det vill säga rödsprit.[78] Luffarna kallas fortfarande många gånger för nyhetsförmedlare. Ofta

[76] Fougner 1984, s. 26.
Nilsson 2013, s. 301.
Carl Hugo Blomqvist/Riddarhyttans Hembygds- och Intresseförening, *Knappast någon romantik i luffarlivet.* u.å., [hämtad 2021-01-04]
[78] Gunnar Olsson/Brunskogs hembygdsförening, *Luffarna kom och de var välkomna*. u.å., [hämtad 2021-01-04]
Ture Engberg, ”Luffare vid Rallsta tegelbruk” i *Skantzen Tidningen* 18 (2009), s. 9-10.

nämns deras söndertrasade kläder, hunger, och dåliga lukt. Det finns fortfarande både rädsla och stor fascination bland barn gentemot luffarna och de bofasta på landsbygden är ofta oroliga för spridning av löss eller för luffarnas medförda brandfara.[79]

Den från förra perioden tongivande diskursen om luffarnas särpräglande livsstil och utstickande originalitet återfinns således även under denna tidsperiod. De betraktas i materialet fortfarande som socialt avsigkomna individer som människor fascinerades, äcklades och förfärades över. Men det finns också teman som förändrats och nya diskurser som tillkommit i materialet. De vandrande gesällerna och hantverkarna som återfinns i nedteckningarna från den föregående perioden tycks ha försvunnit. Detta var förmodligen till stor del en produkt av att industrialiseringen och mekaniseringen fortsatt att ha tilltagit genom åren.[80] Nu har det i stället dykt upp en ny typ av arbetarluffare som ideligen återkommer i folkminnesmaterialet – den vandrande arbetslösa industriarbetaren.

1920 och 1930-talen var decennier då Sverige ideligen drabbades av ekonomiska kriser och hög arbetslöshet. I och med detta så drevs många unga arbetslösa industriarbetare ut på vägarna och fyllde samtidigt på luffarkåren. Yrkesluffarna blandades upp med mängder av arbetslösa ”ungluffare”, ibland politiskt medvetna, och 1929 ska antalet luffare i landet nått sin absoluta höjdpunkt.[81] Denna diskrepans mellan yrkesluffare och vandrande arbetslösa nämns återkommande i folkminnesmaterialet från tiden och är en av de tydligaste skillnaderna mellan de två tidsperioderna jag undersökt. Den tidigare nämnda Carl Hugo Blomqvist berättar vidare i sin minnestext att de luffare som besökte Riddarhyttan i Västmanland var väletablerade, men att det ”under arbetslöshetsåren så var det också helt vanliga arbetare som ställts utan möjlighet att försörja sig då arbete saknades.” Det var enligt Blomqvist lätt att se att dessa män inte var några ”verkliga” luffare, alltså de som betraktas som yrkesluffare. Det fanns alltså ett sorts *klassgörande* av luffarna under perioden; luffarnas ställning till produktionen tyckts ha tydliggjorts för människor. Blomqvist berättar exempelvis att han minns hur granngården frågade luffarna efter fackföreningsbok eller organisationstillhörighet innan de lät dem åtnjuta ett mål mat på gården.[82]

I en uppteckning om vandringsmän vid Rallsta tegelbruk på 1930-talet berättar de tidigare arbetarna Emil Reinholdsson, Ture Engberg och Olle Söderström, vars far var tegelbrännare i många år, om luffarna som kom för att övernatta på bruket: ”De var arbetslösa (30-tals-

[79] Astrid Andersson/Ödehögs Hembygdsbok, *Minnen av luffare.* u.å., [hämtad 2021-01-04] Brunskogs hembygdsförening, *Luffarna kom och de var välkomna.* s. 5.
[80] Fougner 1984, s. 33.
[81] Jönsson 2001, s. 39.
[82] Riddarhyttans Hembygds- och Intresseförening, *Knappast någon romantik i luffarlivet.*

krisen), men en mindre del ville inte arbeta utan vandra fria i naturen.” Det tycks alltså funnits en blandning mellan en minoritet av den äldre sortens yrkesluffare – som inte ville arbeta – och en ny majoritet av övriga luffare som ville det. Vidare berättar de exempelvis om en luffare vid namn Hilding Svensson som var ”stark kommunist”; att luffare plötsligt uppvisar ett politiskt intresse tycks vara ett fenomen som uppkommer i källorna under denna period.[83] Luffarna tycks dessutom allt oftare delta i brukens verksamhet när det erbjöds möjlighet, vilket i många uppteckningar lyfts fram som mycket positivt eftersom luffarna då kunde hålla i gång produktionen när den ordinarie personalen var lediga. Blomqvist skriver vidare i sin minnestext om att ”de skiftgående arbetarna tycktes inte ha något emot att ha luffarna så tätt inpå sig, utan delade med sig av kaffe och smörgåsar.” Någon slags solidaritet mellan arbetare och luffare tycks alltså ha existerat under perioden. Oftast brukade dock luffarna dra vidare från bruken, vilket pappan till en av informanterna inte tycker var särskilt underligt eftersom luffarna ”alltid fick de tyngsta och sämsta jobben, med sin starka frihetskänsla och dåliga arbetskondition.”[84] Att många luffare drevs av en inre frihetslängtan verkar många från tidsperioden anse.

Att luffarna övernattar och erhåller logi vid bruken i stället för hos privata familjer tycks även vara en ökande tendensen under tidsperioden. Majoriteten av de minnesteckningar jag läst handlar om luffare som övernattar på bruk snarare än på gårdar, förmodligen på grund av att samhället vid denna tid i högre grad urbaniserats. När luffarna väl övernattade hos familjer så var det till arbetarhem, skogstorp eller arrendegårdar de sökte sig minns Blomqvist: ”De bättre situerade i samhället verkade inte ha något att dela med sig av, och i vad man brukar kalla för finare familjer var ej heller luffarna välkomna.” Detta tyder återigen på att det fanns någon slags klassolidaritet mellan arbetare och arbetslösa luffare på landsbygden. De flesta tyckts delat med sig trots att tiderna var svåra vilket kan indikera att det fanns en sorts förståelse eller empati för luffarnas prekära situation, även om det också fanns många som nekade luffarna, exempelvis på grund av rädsla för brand eller skadedjur.[85]

En annan tendens som tyckts ökat under perioden är att människor minns och berättar om luffarnas välkända nasande – det vill säga säljandet av småsaker. En stor del av alla uppteckningar berättar om vad specifika luffare tillverkar och säljer i stugorna. Exempel är fjädrar till kuddar, skyttlar, vävskedar, spännare, dubbelvävda dukar, eller det välkända

[83] Engberg 2009, s. 9.
[84] Harald Schön, ”Luffarminnen” i *Hemmesjöbygden* (1985), s. 7.
[85] Carl Hugo Blomqvist/Riddarhyttans Hembygds- och Intresseförening, *Luffarlivet var så härligt?* u.å., [hämtad 2021-01-04]

trådtjacket.[86] Trådtjacket tillverkade luffarna generellt på bruken och blev ofta till hushållsredskap – likt kommunistluffaren Hilding Svenssons habila vispar och kastrullunderlägg[87] – som man enkelt kunde sälja till husmödrarna i stugorna.[88] Att dra runt som skärslipare tycks många luffare tjänat sig en slant på under perioden, och konstnärer av olika slag nämns ofta. Många gånger var dessa småhantverk och sidosysslor förmodligen mer ett sätt att uppvisa för myndigheter att man inte ägnade sig åt olagligt lösdriveri än att man verkligen försörjde sig på det som huvudsakligt arbete, även om en viss summa såklart införskaffades till att kunna köpa mat, alkohol eller snus för.[89] Känslan i minnesteckningarna är att de flesta verkade uppskatta dessa småsysslor och småhantverk, även om det säkerligen också fanns människor som ansåg säljandet som påträngande.

Överlag har jag stött på ännu färre negativt inställda folkminnesuppteckningar än under *Period 1* som redan den är att betrakta som generellt positiv. De flesta tycks minnas luffarna med värme, även om vissa nostalgiska tendenser visserligen kan utläsas och kanske har färgat av sig i vissa minnen. Det finns förvisso ett par minnesteckningar som i förbifarten nämner att inte alla betraktade luffarna positivt. Utöver den vanliga diskursen om smuts, ohyra och medföljd brandrisk, så nämns exempelvis en klockstöld, grannar som försökte driva bort luffare och även ett mord.[90] Så minnen och åsikter om luffarkriminalitet cirkulerade helt klart bland människorna under tidsperioden. Men överlag så lyser denna varma och nostalgiska diskurs igenom i folkminnesmaterialet, likt i hur Astrid Anderssons avslutar sina minnesanteckningar: ”Luffarna gjorde aldrig en människa något illa utan vandrade från gård till gård. Vi barn tänkte aldrig att det var för att de inte hade något hem som de gick så här, utan vi tog det naturligt att så skulle det vara.”[91]

3.2.3. Attityder i tidningsmaterial

När man läser tidningar från tidsperioden känns många teman igen, men en hel del har också förändrats. Någonting som inte förändrats är alla de artiklar där luffare anklagas för att ha begått diverse brott, i synnerhet ha orsakat bränder. Bråkiga och berusade luffare nämns ideligen och ofta tros de ljuga i sina alibin och liknande. Ett exempel är att man i en notis tror

[86] Ödehögs Hembygdsbok, *Minnen av luffare.*
[87] Engberg 2009, s. 9.
[88] Johansson 2017, s. 12.
[89] Jönsson 2021, s.17.
Anders Nyman, ”Skärsliparen — don och person” i *Fataburen* (1967), s. 214
[90] Brunskogs hembygdsförening, *Luffarna kom och de var välkomna*. s. 4-5.
Evert Gustavsson, ” Möte med en verklig yrkesluffare tillika mördare” i *Skantzen Tidningen* 18 (2009), s. 10-11.
[91] Ödehögs Hembygdsbok, *Minnen av luffare.*

att pengar som hittas på några berusade luffare är stulna utan att några konkreta bevis presenteras.[92] Rubriker likt ”Luffare göra Hvellinge osäkert” är vanliga, trots att luffarna i flera av dessa artiklar mest beskrivs som berusade eller att de maskerar sitt bettlande som arbetssökande. Polisrazzior och implementerandet av lösdriverilagen förbinds ofta till likande artiklar.[93] Luffarna bedöms alltså fortfarande utifrån ett generellt negativt synsätt i de vardagliga notiserna som återkommer i tidningarna, och ordningsmakt och många individer tycks betrakta luffarna som en grupp som det går att anklaga och skylla på.

Vårarna 1921 och 1933 sker dock två händelser som placerar luffargruppen i centrum för pressen för några dagar. De så kallade luffarriksdagarna i Hallsberg 1921 och 1933 i Borlänge och Heby. Dessa händelser satte luffargruppen under lupp och tydliggör således pressens attityder utifrån olika politiska färger. I den syndikalistiska fackföreningsorganisationen SAC:s[94] tidning *Syndikalisten* utgick 1921 en kallelse till ”Luffarkonferens” med avsikt att samla alla arbetare som under de rådande omständigheterna blivit arbetslösa och hemlösa.[95] Denna kallelse erhöll stor uppmärksamhet i den svenska pressen; Stockholmstidningar likt *Dagens Nyheter*[96] skickade ut reportrar samtidigt som många andra tidningar runtom i landet refererade utifrån telegram. En fråga olika tidningar tycks ha haft olika uppfattningar om är vilken slags grupp av människor konferensensdeltagarna egentligen var. Det finns en tendens att de tidningar som refererar via telegram benämner deltagarna likt ”landsvägarnas romantiker” medan exempelvis DN:s reporter på plats tycks lite mer avvaktande till om det verkligen är yrkesluffare det handlar om.[97] DN skriver att det helt klart finns luffare på plats, ”men det är ett faktum att majoriteten av konferensdeltagarna utgöres av arbetslösa yrkesarbetare.”[98] Beskrivningen av händelserna från tidningar med utsända reportrar likt Svenska Dagbladet och DN tycks vara mer nyanserad och balanserat utformad än den från de tidningar som saknade utsända; händelseförloppet skildras utan tydligt moraliska avståndstaganden gentemot luffarna och med en större vilja att förstå och beskriva händelseförloppet utifrån flera perspektiv. Björn Fougner menar i sin studie *Luffarriksdan och Luffarkungen* att tidningarnas fabulerande runt konferensen tycks öka i proportion till avståndet från händelsen.[99]

---

[92] ”Bråkiga luffare”, *Göteborgs handels- och sjöfarts-tidning* 01/03 1931.
[93] ”Luffare göra Hvellinge osäkert”, *Trelleborgstidningen 09/08 1931.*
[94] Sveriges Arbetares Centralorganisation.
[95] Fougner 1984, s. 39.
[96] Dagens Nyheters politiska inriktning under detta år var frisinnad.
[97] Fougner 1984, s. 56.
[98] ””Luffarna” –Syndikalister! ”Hallsbergskonferensen tar sig ton och får svar.”, *Dagens Nyheter* 03/31 1921.
[99] Fougner 1984, s. 57.

Vidare bekräftar tidningarnas diskussion angående konferensensens själva sammansättning bilden som uttrycks i folkminnesmaterialet att luffarkåren fyllts på av arbetslösa och vandrande arbetare. Luffarna sätts in i klassammahang och kliver här dessutom in på en större samhällsarena som politiskt subjekt genom att anknyta till arbetarrörelsen och organisera sig. Detta gör också att samhällets attityder gentemot gruppen förändras och ställs på sin spets vilket kan utläsas i pressen efter konferensen. De konservativa tidningarna utger flera gånger en sorts häcklande attityd gentemot luffarna och konferensen medan de socialdemokratiska tidningarna överlag tycks vara mer avvaktande. Vänsterinriktade tidningar likt *Arbetet* tycks försiktigt sympatiska.[100] Diskussioner om vilka deltagarna egentligen var blir som sagt vanliga och en nostalgisk syn börjar i vissa artiklar till och med växa fram. Det börjar diskuteras om att de nya luffarna inte är som de gamla ”riktiga luffarna” eller att arten är på utdöende – trots att luffarkåren uppenbarligen ökat i antal. Direktör C. G. Reutercrona från tvångsarbetsanstalten Svartsjö berättar till DN om den gamla luffarsortens utdöende:

> Den svenska luffaren […] är den där egendomliga, frihetsälskande typen som hyser ett djupt och innerligt förakt för allt ordnat arbete och som ytterligt svårt, knappast ens med tvång, kan tvingas till samhällsnytta. […] Det är en frihetsälskande typ, som själv håller styvt på sin egen egenart och för det mesta är av det ofarliga slaget. Den genuina luffaren är förresten tydligen på utdöende i vårt land, t y v ä r r, skulle man nästan vilja säga. […] Det är också ett annat folk som stryker omkring på landsvägarna nu än förr. Det är arbetslösa i tusental, och sådana kunna komma på tanken att ordna till konferens – luffare aldrig.[101]

Reutercronas utsagor om den gamla sortens luffare stämmer överens med många av de positivt laddade diskurserna angående luffaroriginal från folkminnesmaterialet. Hans nostalgiska skildring har dessutom vissa överensstämmande drag med de romantiska och fiktiva skildringar av luffare som skulle komma framåt luffarepokens slutskede. Så redan 1921 tycks det alltså ha funnits en viss romantisk och idealiserad syn på de luffare som fanns förr.

Men Reutercronas förutsägelse om luffarskråets utdöende skulle med facit i hand dock bli tämligen överdriven. Samtidigt som de flesta av de arbetslösa luffarna från 1920-talet i slutändan fick arbete och återgick till samhällsgemenskapen, så fortsatte även en stor del att vandra och gled på sätt in i yrkesluffarnas skrå. Ekonomiska kriser fortsatte att komma och hemlösa arbetare fortsatte att ta till luffen som utväg. En av de arbetare som fastnade på luffen var Karl Oskar Karlsson som blivit arbetslös på 1920-talet. Våren 1933 så organiserar han nya

[100] ”De icke bofasta arbetslösa konferera” *Arbetet* 03/31 1921.
[101] ”Äkta luffare komma aldrig på konferens!” *Dagen Nyheter 04*/01 1921.

luffarkonferenser i Borlänge och Heby. I en intervju i Dagens Nyheter våren 1933 berättar han hur han drivs av ett inre engagemang för luffarnas situation och kräver en ”människovärdig tillvaro”, härbärgen runtom i landet och arbete med dräglig lön.[102] Dessa luffarkonferenser tycks generellt ha betraktats mer positivt i pressen än den i Hallsberg 1921; luffarna beskrivs som lugnt sansade och disciplinerade i *Sala Allehanda* och Karlsson beskrivs i DN som en kraftfull agitator med påfallande talarbegåvning. Epitet likt ”luffarchef” eller ”luffarkung” används om honom i flera tidningar.[103] Luffarna som politisk agens tycks alltså cirka 10 år senare än den första konferensen ha blivit en mer accepterad idé hos de tyckande samhällsklasserna.

[102] ”Hemlösas krav skolas upptas av regeringen” *Dagens Nyheter 05/03 1933.*
[103] Fougner 1984, s. 67-68-69.

3. 3. Finns det någon allmänrådande syn i det studerade materialet?

Under luffarepokens gång – från lösdriverilagens införande 1885 till andra världskrigets början då luffarna succesivt började försvinna – så utrycks en mångsidig ström av attityder och synsätt gentemot luffarna men som med tidens gång alltmer tycks interageras med varandra och tillsist mynna ut i den bild vi har av luffarna idag.

Synsätten som fanns gentemot luffarna är i huvudsak avhängigt vilken samhällsnivå man väljer att studera ifrån. Det finns förvisso en hegemonisk uppfattning som råder genom alla källnivåer och båda studerade tidsperioder, men den återkommer jag till. Annars skiljer sig synsättet gentemot luffarna åt mellan de olika källnivåerna och tidsperioderna.

Myndigheterna betraktar generellt luffarna som en problematisk grupp i besittning av för samhället ogynnsamma moraliska egenskaper och som ska tuktas genom straffarbete. I synnerhet under *Period 1* så var repression ett viktigt inslag i myndigheternas verktygslåda, för att sedan gå övergå till ett mer kategoriserande och psykologiserande synsätt gentemot luffarnas negativa särdrag.

I folkminnesmaterialet finns det två återkommande teman under båda tidsperioderna. Det första är den om luffaren som ett säreget och fascinerande original berättande underhållande och nyhetsförmedlande historier, det andra är den om luffaren som smutsig, brandfarlig och socialt avsigkommen. Uttryck för rädsla gentemot luffarna tycks minska i minnesuppteckningarna ju längre tiden går. Samtidigt så inträder den vandrande industriluffaren i minnesanteckningarna under *Period 2* och som jämförs med den gamla yrkesluffaren och ger luffarskråret nya egenskaper.

Attityderna i pressen var överlag negativa, i synnerhet till en början. Luffarna beskrivs som kriminella, farliga och moraliskt förkastliga. Dessa synsätt råder över båda tidsperioderna men förmildras ju längre tiden går. I stället så börjar pressen, likt i folklivsmaterialet, diskutera de nya industriarbetarluffarna, och ett nostalgiskt synsätt börjar utryckas över den gamla tidens försvunna luffare. Efterhand så tycks de negativa skildringarna gentemot luffare försvinna allt mer och luffarna verkar till och med accepteras som politiskt subjekt i och med luffarkonferenserna 1933.

Överskridande både källnivåerna och tidsperioderna så finns ett synsätt av luffaren som hela tiden återkommer och som därför utgör en sorts allmänrådande hegemonisk bild: Luffaren är en ambulerande och marginaliserad individ som bryter mot vedertagna normer likt arbetsplikt och bofasthet och som står utanför samhällsgemenskapen. Det synsättet råder från luffarbegreppets första användning, till mellankrigstiden och till och med fram till idag.

Efter andra världskriget så började luffarna som sagt försvinna allt mer. De flesta sögs upp av de nya välfärdssystemen som kommit i bruk och som förhindrade luffarkårens återväxt. De materiella incitamenten att ge sig ut på luffen försvann och den nya underklassen blev mer knuten till städernas sociala system. Detta bidrog till att den nostalgiska syn mot den gamla sortens luffare, som alltså redan börjat utryckas, tilltog. Luffaren övergick till att vara en oskyldig figur från det förgångna i jämförelse med städernas stationära underklass.[104] I samma veva så utgavs flera fiktiva litterära verk om luffarna och deras livsöden. Harry Martinsson – som själv luffat under 1920 och 1930-talen – utgav 1948 romanen *Vägen till Klockrike* som berör olika luffaröden under sekelskiftets Sverige. 1956 så utkommer Astrid Lindgrens roman *Rasmus på Luffen* där den färgstarka och romantiska luffaren Paradis-Oskar är en centralfigur. Fiktiva verk likt dessa bidrog till att sätta den efterlämnande romantiska bilden av luffarna när den verkliga gruppen börjat lämna Sveriges landsvägar. Bilden av luffaren som en sorglös figur och ett romantiskt original uthärdar således och blir därmed det starkaste perspektiv som överlever luffarepoken. Men det förgångnas syn på luffaren var som vi gått igenom mer komplex. Luffarna var en brokig sammansatt grupp och bilden gentemot dessa var många gånger ambivalent. Bilden av luffaren som ett sorglöst och frihetstörstande original var i verkligheten sammanvävd med bilden av luffaren som en normbrytande, smutsig och farlig figur uthärdande sina dagar under misär i samhällets utkanter.

[104] Fougner 1984 s. 25-26.

4. Sammanfattning

Luffaren är en figur som idag antingen betraktas utifrån ett romantiserat skimmer eller som en lättjefull och ovårdad individ. Kanske ser man Astrid Lindgrens Paradis-Oskar framför sig eller någon slags tragisk trashank.

Men hur fick vi de föreställningar som vi idag har gentemot luffare? Hur såg synsättet egentligen ut under den tidsperiod då luffarna fortfarande vandrade på Sveriges landsvägar? Och kom synsätten att förändrades genom decennierna?

Frågor likt dessa har varit den här uppsatsens syfte att besvara. Det har den försökt att göra genom att studera samhällets allmänna synsätt gentemot luffare under det som ibland kallas för luffarepoken. Denna epok har avgränsats mellan 1885 – då den nya lösdriverilagen infördes – och andra världskrigets början 1939, då luffarkåren alltmer började uttunnas till förmån för det framväxande välfärdssamhället. Därefter har epoken delats in i två separata perioder. Den första perioden sträcker sig från 1885 fram till det första världskrigets utbrott 1914, den andra perioden innefattar mellankrigstidsperioden 1918 till 1939.

Upplägget för uppsatsens analys har därefter varit att jämföra dessa två perioder med varandra. Vad har förändrats i samhällets synsätt gentemot luffarna? Vad består över tid?

Denna analys har jag gjort genom att dela in källmaterialet i tre källnivåer som representerar tre olika befolkningsskikt och som i denna uppsats anses utgöra den allmänna samhällssynen. Myndighetsmaterial representerar maktens synsätt gentemot luffarna. Folkminnesmaterialet representerar det folkliga och lantliga synsättet. Och tidningsmaterialet representerar det urbana och borgerliga perspektivet.

Detta har sammantaget gjort att jag kunnat analysera vilka diskurser som överskrider de olika källnivåerna och vilka som överlever mellan de två tidsperioderna. Den bild som i slutändan består och överskrider både tidsperioderna och källnivåerna är luffaren som en ambulerande och marginaliserad individ, brytande mot normer likt arbetsplikt och bofasthet, och som står utanför samhällsgemenskapen. Denna bild av luffaren råder under alla tidsperioder. På 1920-talet börjar dessutom bilden av luffaren som en särpräglad och originell individ sprida sig utanför folkminnesmaterialet och kunna skymtas också i exempelvis tidningar genom ett sorts framväxande nostalgiskt perspektiv. Dessa två bilder av luffaren blir de som i huvudsak överlever luffarepoken fram till idag.

5. Käll- och litteraturförteckning

5.1. Primärkällor

5.1.1. Myndighetsmaterial

SFS 1885:27 *Lag angående lösdrifvares* behandling § 1.

SOU 1923:2

SOU 1926:9

SOU 1939:25

5.1.2. Folkminnesmaterial

Andersson, Astrid/Ödehögs Hembygdsbok, *Minnen av luffare.* u.å., http://hembygdsbok.odeshog.se/minnen-av-luffare [hämtad 2021-01-04]

Blomqvist, Carl Hugo/Riddarhyttans Hembygds- och Intresseförening, *Knappast någon romantik i luffarlivet.* u.å., https://www.hembygd.se/riddarhyttan/plats/170009/file/2047200 [hämtad 2021-01-04]

Blomqvist, Carl Hugo/Riddarhyttans Hembygds- och Intresseförening, *Luffarlivet var så härligt?* u.å., https://www.hembygd.se/riddarhyttan/plats/170009/file/2047467 [hämtad 2021-01-04]

Ehn, Wolter, ”Massumbyn i Väddö socken”, *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 98 (1975)

Folklivsarkivet i Lund, LUF 29, u.å., https://www.folklivsarkivet.lu.se/fileadmin/user_upload/folklivsarkivet/upload/levnadsminne/M_6710_s_1-34.pdf [hämtad 2021-01-03]

Gustavsson, Evert, ”Möte med en verklig yrkesluffare tillika mördare” i *Skantzen Tidningen* 18 (2009)

Kulturarv Östergötland, *Oskar Bruzell, 1845-1931*, u.å., http://k-arv.se/posts/339 [hämtad 2021-01-03]

Olsson, Gunnar/Brunskogs hembygdsförening, *Luffarna kom och de var välkomna*. u.å., https://www.hembygd.se/brunskog/plats/231642/file/3055743 [hämtad 2021-01-04]

Risinge Hembygdsförening, *När luffarna hade hotell i Finspång*, u.å., *https://www.hembygd.se/risinge/plats/248343/file/2071627* [hämtad 2023-01-03]

Samlingar Skellefteå Museum, *Man*, u.å., https://samlingar.skellefteamuseum.se/items/show/303725. [hämtad 2023-01-03]

Schön, Harald, ”Luffarminnen” i *Hemmesjöbygden* (1985)

5.1.3. Tidningsmaterial

”Bråkiga luffare”, *Göteborgs handels- och sjöfarts-tidning* 01/03 1931.

”De icke bofasta arbetslösa konferera” *Arbetet* 03/31 1921.

”Det alltjämt olösta ”luffare”-problemet”, *Svenska Morgonbladet*, 09/11 1906.

”En gentleman på luffen”” *Arbetet*, 12/27 1904.

”Hemlösas krav skolas upptas av regeringen” *Dagens Nyheter 05/03 1933*

”Inbrott*”, Göteborgs Aftonblad* 12/18 1895.

”Luffare göra Hvellinge osäkert”, *Trelleborgstidningen* 09/08 1931.

”Luffare som spelar piano” *Aurora*, 07/24 1906.

””Luffarna” –Syndikalister! ”Hallsbergskonferensen tar sig ton och får svar.”, *Dagens Nyheter* 03/31 1921.

”Maltdrycksförsäljningen a Lidingön”, *Svenska Morgonbladet*, 08/06 1897.

”Tattare och luffare, sen upp!”, *Boråsposten Veckoupplagan*, 01/25 1896.

”Äkta luffare komma aldrig på konferens!” *Dagen Nyheter* 04/01 1921.

5.2. Litteratur

Börjesson, Mats & Palmblad, Eva, ”Introduktion” i *Diskursanalys i praktiken*, red. Börjesson, Mats & Palmblad, Eva. (Stockholm: Författarna och Liber AB, 2007)

Edman, Johan, ” Lösdrivarlagen och den samhällsfarliga lättjan” i *Villkorandets politik.* Red. Hans Swärd, Marie-Anne Egerö. (Malmö: Égalité, 2008)

Fougner, Björn, *Luffarriksdan och Luffarkungen*. (Stockholm: Vagus förlag, 1984)

Goldhahn, Joakim, *Vandringsmannen Oskar Bruzell*. (Linköping: Goldhahns förlag, 2006)

Gregersen, Malin, ”På Luffen*”* i *Usla, elända och arma*, red. Holmlund, Sofia och Sandén, Annika. (Stockholm: Natur & Kultur, 2013)

Hallinder, Annika, *”*Luffarliv i Västerbotten” *Västerbotten* 1:86 (1986)

Johansson, Göran, *Luffarnas liv & Leverne. (*Emmaboda: 2017)

Jönsson, Lennart, *Skånska luffare*. (Bjärnum: Lennart Jönsson och Bokpro förlag, 2021)

Martinsson, Harry, *Vägen till Klockrike*. (England: Bonniers, 1948)

Nilsson, Roddy, *Kontroll, makt och omsorg*. (Lund: Studentlitteratur, 2003)

Nilsson, Roddy, ”Parasiter i folkhemmet” i *Usla, elända och arma*, red. Sofia Holmlund och Annika Sandén. (Stockholm: Natur & Kultur, 2013)

Nyman, Anders, ”Skärsliparen — don och person” i *Fataburen* (1967)

Populär Historia, *Luffarna – vägarnas vagabonder*, 2007
https://popularhistoria.se/samhalle/luffarna-vagarnas-vagabonder [hämtad 2023-01-04]